

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว

กฎหมายอาญา หมายถึง กฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์ว่า การกระทำความผิดเป็นการกระทำที่ต้องระวางโทษ หรือต้องใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัย หรือต้องใช้มาตรการบังคับทางอาญาอื่น ซึ่งในแง่ภารกิจ กฎหมายอาญามีบทบาทในการคุ้มครองสังคม ภารกิจในการปราบปราม การป้องกันการกระทำความผิด ภารกิจในการคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมาย (Rechtsgut) และภารกิจในการคุ้มครองคุณภาพของการกระทำ การดำเนินการทั้งหลายของเจ้าพนักงานเพื่อยืนยันข้อกล่าวหาหากสามารถรับฟังข้อกล่าวหาได้ โดยปกติเจ้าพนักงานก็จะฟ้องเพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาต่อไป ซึ่งในการพิจารณาพิพากษานั้นหากรับฟังได้ว่ามีการกระทำความผิดจริง ศาลก็จะกำหนด “มาตรการบังคับทางอาญา” อันได้แก่ โทษ, วิธีการเพื่อความปลอดภัย และมาตรการบังคับทางอาญาอื่น¹ การบังคับโทษจำคุกทางอาญาก็เช่นเดียวกัน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายอาญา จึงเป็นกฎหมายที่รัฐตราขึ้นเพื่อให้มีผลใช้บังคับแก่ประชาชนทุกคนภายในรัฐ โดยมุ่งหวังให้เกิดความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีในชาติที่ประชาชนในรัฐได้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นปกติสุข รัฐจึงต้องกำหนดการกระทำของบุคคลที่รัฐเห็นว่าก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นภายในสังคมให้เป็น “ความผิด” ไว้อย่างชัดเจน และกำหนด “โทษ” สำหรับบุคคลผู้ฝ่าฝืนข้อกำหนดอันเป็นกฎหมายที่รัฐบัญญัติไว้ ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยได้บัญญัติโทษตามประมวล กฎหมายอาญาไว้เพียง 5 ประการ คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ และริบทรัพย์สิน² เท่านั้น

อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้รับรองและยอมรับหลักการที่ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ย่อมได้รับความคุ้มครอง”³ ดังนั้น การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตาม

¹ คณิศ ณ นคร. (2546). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. หน้า 35.

² จิตติ ดิงศภัทย์. (2515). *คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา*. หน้า 6.

³ มาตรา 4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

บทบัญญัติแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้ ดังที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 29 วรรคหนึ่งของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

จะเห็นได้ว่า แนวทางของกฎหมายสูงสุดของประเทศ ได้ให้การยอมรับหลักการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าว ดังนั้น แนวทางในการจำกัดเสรีภาพผู้ต้องขังหรือผู้กระทำผิด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความสอดคล้องกับแนวคิดและหลักการในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดในการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว ทั้งแนวคิดและหลักการทั่วไปและหลักการที่ได้รับการยอมรับของนานาประเทศด้วย

ดังนั้น ในบทนี้ ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอให้เห็นถึงแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้เกี่ยวกับการลงโทษรายบุคคล การเตรียมความพร้อมของผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว ทั้งแนวคิดทางอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา แนวคิดเกี่ยวกับการบังคับโทษจำคุก แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว และแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ที่สามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ รวมทั้ง แนวคิดและหลักการในการเตรียมความพร้อมในทางระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน

2.1 หลักการลงโทษรายบุคคล

หลักการลงโทษรายบุคคล (Individual Punishment) นั้น เป็นหลักการหนึ่งที่สำคัญในทางกฎหมายอาญา เพราะหลักการที่สำคัญหลักหนึ่งก็คือ Nullum Crimen, Nulla Poena Sine Lege บุคคลจักต้องรับโทษทางอาญา เมื่อบุคคลนั้น กระทำผิดต่อบทบัญญัติของกฎหมายในขณะนั้นกำหนดว่าเป็นความผิด ดังที่ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายอาญาของไทยที่ใช้บังคับมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ในมาตรา 59 ของประมวลกฎหมายอาญา ที่บัญญัติว่า “บุคคลจะต้องรับผิดในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำ โดยเจตนาเว้นแต่จะได้กระทำความโดยประมาท ในกรณีที่ถูกกฎหมาย บัญญัติให้ต้องรับผิดเมื่อได้กระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในกรณี ที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัดให้ต้องรับผิดแม้ได้กระทำโดยไม่มีเจตนา” จะเห็นได้ว่า ความรับผิดทางอาญาของบุคคลนั้น จะต้องเป็นการกระทำของแต่ละบุคคลทั้งสิ้น อีกทั้งในมาตรา 60 ที่บัญญัติว่า “ผู้ใดเจตนาที่จะกระทำต่อบุคคลหนึ่ง แต่ผลของการกระทำเกิดแก่อีกบุคคลหนึ่งโดยพลาดไป ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำโดยเจตนาแก่บุคคลซึ่งได้รับผลร้ายจากการกระทำนั้น แต่ในกรณีที่ กฎหมายบัญญัติให้ลงโทษหนักขึ้นเพราะฐานะของ

บุคคล หรือเพราะ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำกับบุคคลที่ได้รับผลร้าย มิให้นำกฎหมายนั้นมาใช้ บังคับเพื่อลงโทษผู้กระทำให้หนักขึ้น” ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า การรับโทษของบุคคลนั้น ย่อม ต้องเป็นการพิจารณาเป็นรายบุคคล กล่าวคือ เป็นรายกรณีของแต่ละบุคคลว่าจะได้รับการพิจารณาลงโทษตามที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคลอย่างไร เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาในเรื่องการลงโทษ จึงเป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมในการก่ออาชญากรรมของผู้ต้องขังและแนวทางในการลงโทษที่มีความเหมาะสมกับแต่ละบุคคล

2.2.1 แนวคิดทางอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาการก่ออาชญากรรม

1) สำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม (Classical school of criminology) ผู้ก่อตั้งสำนักอาชญาวิทยา ดั้งเดิม คือ ซีซาร์ เบกกาเรีย (Cesare Bonesana, Marchese di Beccaria) หลักปรัชญาสำคัญของ เบกกาเรีย คือ “เจตจำนงอิสระ” (Free Will) เขาเชื่อว่า เจตจำนงอิสระเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ หลักปรัชญานี้มีว่า “มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลในการมุ่งแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์สูงสุด ทางด้านวัตถุ และในการตัดสินใจเลือกกระทำหรืองดกระทำใดๆ มนุษย์จะพิจารณาทางเลือกต่างๆ ที่มีอยู่อย่างมีเหตุมีผล เพื่อพิจารณาและคำนวณถึงผลประโยชน์หรือผลเสียที่จะได้รับจากการกระทำนั้นๆ หลังจากเลือกหรืองดเว้นการกระทำนั้น” นอกจากนี้ เขายังเชื่อว่า หากจะป้องกันไม่ให้ มนุษย์กระทำความผิดกฎหมาย บทลงโทษของกฎหมายต้องมีลักษณะที่รุนแรง แน่นนอน และรวดเร็ว เพื่อให้มนุษย์เชื่อหรือมองเห็นว่าผลเสียที่จะได้รับจากการกระทำผิดมีมากกว่าผลประโยชน์ ในที่สุดจะส่งผลทำให้มนุษย์เลือกที่จะงดเว้นไม่กระทำความผิด⁴ ปี 1764 เบกกาเรีย ได้เสนอผลงานชิ้นสำคัญ คือ หนังสือเรื่อง On Crime and Punishments อาชญากรรมและการลงโทษ มีเนื้อหาและประเด็นสำคัญไว้ดังนี้

(1) พื้นฐานในการปฏิบัติทางสังคม ควรเป็นไปโดยสอดคล้องกับหลักประโยชน์นิยม คือ มองประโยชน์สูงสุดสำหรับมวลชน

(2) การกำหนดบทลงโทษจากการประกอบอาชญากรรม ควรพิจารณาจากความสูญเสียต่อสังคมเป็นหลัก เพราะพฤติกรรมอาชญากรรมเป็นภัยต่อสังคมโดยรวม

(3) การป้องกันอาชญากรรมมีความสำคัญมากกว่าการลงโทษอาชญากร กฎหมายควรเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่ให้เป็นที่ทราบแก่สมาชิกทุกคนในสังคมว่า พฤติกรรมใดควรละเว้นพฤติกรรมใดควรปฏิบัติ โดยกำหนดบทลงโทษและการให้รางวัลอย่างเหมาะสมให้ชัดเจน

⁴ พรชัย ชันติ และคณะ. (2543). *ทฤษฎี และงานวิจัยทางอาชญาวิทยา*. หน้า 16.

⁵ Curran, Daniel J. and Renzatti, Claire M. (1994). *Theories of Crimes*. pp. 11-13.

นอกจากนี้ ในแง่ของการป้องกัน สังคมควรมีนักกฎหมายที่มีความสามารถ มีคุณธรรม เพื่อบัญญัติกฎหมายที่เป็นธรรมแก่คนในสังคม ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ควรมีความซื่อสัตย์ ปฏิบัติงานด้วยคุณธรรมจะสามารถลดปัญหาสืบเนื่องจากการใช้กฎหมายได้ นอกจากนี้สังคมควรส่งเสริมคนดีให้ทำงานแก่สังคม และสกัดคนชั่วออกจากระบบ

(4) การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดที่ เบกกาเรีย ไม่เห็นด้วย คือ การกล่าวหาในทางลับ และการทรมาณ ควรส่งเสริมมนุษยธรรม การพิจารณาคดีควรมีความรวดเร็ว แน่นนอน และเหมาะสมโดยมีเกณฑ์ที่เป็นธรรม ในแง่ของการลงโทษควรมุ่งเน้นเรื่องการข่มขู่ยับยั้งบุคคลจากการกระทำผิด มิใช่มุ่งเน้นเรื่องการแก้แค้นทดแทนซึ่งเป็นการทำลายล้างกัน ประเด็นเรื่องโทษจำคุกควรนำมาใช้แต่ต้องพัฒนาและปรับปรุงสภาพเรือนจำให้ถูกสุขลักษณะและมีความมั่นคงปลอดภัย และท้ายสุดเรื่องของความหนักเบาของการลงโทษการลงโทษต่อผู้กระทำผิด ควรทำให้เขารู้สึกสูญเสียมากกว่ามาได้ประโยชน์ คือ เป็นการลงโทษที่เหมาะสมกับโทษที่ทำไป

2) สำนักอาชญาวิทยากึ่งดั้งเดิม (Neo-Classical School of Criminology)

สำนักอาชญาวิทยากึ่งดั้งเดิม ยังคงยึดหลักเจตจำนงอิสระอยู่ เชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผล และต้องรับผิดชอบในการกระทำของตน การลงโทษสามารถควบคุมได้ ข้อแตกต่างจากสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิมมีดังนี้

สำนักอาชญาวิทยากึ่งดั้งเดิมคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคลที่กระทำผิด สถานการณ์ ในขณะที่กระทำผิด ประวัติผู้กระทำผิด ตลอดจนระดับความผิดในทางอาญาปัจจัยดังกล่าวทำให้เกิดผลกระทบต่อการพิจารณาพิพากษาคดี และนำไปสู่ปัญหาของความไม่เป็นธรรมในการลงโทษ การกำหนดโทษเจตจำนงอิสระอย่างเคร่งครัดโดยไม่จำกัดของเขตทำให้เกิดความไม่เหมาะสมในกรณีที่ผู้กระทำผิดเป็น เด็ก คนชรา คนวิกลจริต คนปัญญาอ่อน นอกจากนี้ความขัดแย้งในหลักอาชญาวิทยาดั้งเดิมปรากฏขึ้นจากความพยายามที่จะสร้างกฎหมายให้เป็นหลักสากล และให้ใช้ได้ในทางปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ในความเป็นจริง กฎหมายมุ่งประเด็นความเคร่งครัดจนไม่เปิดโอกาสให้ตีความพร้อมทั้งมองข้ามปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ เป็นการมองอาชญากรรมในลักษณะที่ง่ายเกินไป ด้วยเหตุนี้แนวคิดของสำนักอาชญาวิทยากึ่งดั้งเดิม จึงพยายามปรับหลักการให้สอดคล้องกับสภาวะความเป็นจริงดังนี้⁶

(1) สำนักอาชญาวิทยากึ่งดั้งเดิม เสนอให้นำพฤติการณ์แห่งคดีมาร่วมพิจารณาในการลงโทษผู้กระทำผิด

⁶ สดสวงวน สุธีสร. (2547). *อาชญาวิทยา*. หน้า 46.

(2) แนะนำให้กระบวนการยุติธรรมตระหนักถึงความสำคัญในการพิจารณาถึงประวัติ หรือภูมิหลังของผู้กระทำผิด

(3) เสนอแนะให้กระบวนการยุติธรรมยอมรับฟังคำให้การของผู้เชี่ยวชาญหรือ ผู้ชำนาญการในทางสาขาวิชาเพื่ออธิบายถึงพฤติกรรมของผู้กระทำผิด

(4) เสนอให้กระบวนการยุติธรรมคำนึงถึงกรณีพิเศษต่างๆ เช่น ผู้กระทำผิดเป็นผู้เยาว์ คนชรา คนพิการจิต รวมถึงกรณีที่น่าจะมีผลต่อการกระทำหรือมีผลต่อความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เช่น อารมณ์ชั่ววูบ และเจตนาของผู้กระทำความคิดมาประกอบการพิจารณา

3) สำนักปฏิฐานนิยม (Positive School)

สำนักปฏิฐานนิยม Curran (1994) มองว่า ผู้กระทำผิดเหมือนผู้ป่วย กระบวนการขัดเกลาทาสังคม (Socialization) มีความสำคัญต่อบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล โดยเชื่อว่าสิ่งที่ เป็นสาเหตุของพฤติกรรม คือ สภาพการทำงานทางร่างกาย สภาพจิตใจ สังคม หรือการร่วมกันของ สาเหตุเหล่านี้ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการทดลองกับสัตว์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับพฤติกรรมของ มนุษย์ยอมรับการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดด้วยวิธีการรักษาเยียวยา การปฏิบัติ (Treatment) ต่อผู้กระทำ ผิดควรจะเหมาะสม วัตถุประสงค์หลักในการลงโทษที่สำคัญ คือ เพื่อรักษา (Cure) ผู้กระทำผิด การ ใช้โทษพิพากษาที่ไม่แน่นอน (Indeterminate sentence) เป็นวิธีการแทรกแซง (Intervention) ที่อนุญาต ให้ผู้กระทำผิดถูกกักขังจนกว่าจะรักษาหาย สูดสงวน สุธีสร (2547) ได้สรุปหลักการสำคัญของ สำนักปฏิฐานนิยม⁸ คือ

(1) การใช้หลักวิทยาศาสตร์ และการทดลอง เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมอาชญากรรม

(2) เจตจำนงกำหนดมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อผู้กระทำผิด

(3) ประโยชน์ของปัจเจกชน สำคัญกว่าประโยชน์ของสังคม

4) กลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการของผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน (Cultural Deviance Theories) กลุ่ม ทฤษฎีนี้ มองว่าชนชั้นต่ำมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของ ชนชั้นกลาง วอลเตอร์ มิลเลอร์ (Walter Miller) ได้ศึกษาการถ่ายทอดค่านิยมของการกระทำผิดของ เด็กชนชั้นต่ำ ซึ่งเกิดจากการแยกตัวและแสดงพฤติกรรมตามวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่แตกต่างจาก วัฒนธรรมของกลุ่มชนชั้นกลาง วัฒนธรรมของชนชั้นต่ำนี้มีมานานพอๆ กับวัฒนธรรมของชนชั้น กลาง สาเหตุเกิดจากการมีอำนาจของกลุ่มชนชั้นกลาง วัฒนธรรมต่างๆ จึงเป็นวัฒนธรรมของชนชั้น

⁷ Curran, Daniel J. and Renzatti, Claire M. (1994). *Theories of Crimes*. pp. 22-24.

⁸ สูดสงวน สุธีสร. (2547). *อาชญาวิทยา*. หน้า 49.

กลาง จึงมีการบังคับให้ชนชั้นต่ำปฏิบัติตาม มิลเลอรัมมองว่า ผู้ชายชนชั้นต่ำให้ความสำคัญกับลักษณะแก๊งค์⁹ เรียกค่านิยมหรือวัฒนธรรมนี้ว่า “จุดศูนย์รวมของความสนใจ” (Focal Concerns) ซึ่งประกอบด้วยค่านิยมจำนวน 6 ประเภท ดังนี้

(1) ทำตัวก่อกวน (Trouble) หมายถึง การเข้าไปมีความเกี่ยวข้องกับความยุ่งยาก อันได้แก่การกระทำผิดกฎหมาย การมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่กระบวนการยุติธรรม ฯลฯ นับได้ว่าเป็นค่านิยมที่สำคัญที่สุด เนื่องจากจะเป็นหนทางที่ทำให้บุคคลได้รับสถานภาพภายในหมู่เพื่อน

(2) อดทนสูง (Toughness) หมายถึง การมีรูปร่างและอุปนิสัยในทางที่เป็นผู้ชายมีความอดทนและแข็งแกร่ง มีความกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวต่อการถูกข่มขู่หรือต่อสู้นับว่าค่านิยมที่ได้รับความยกย่องมาก

(3) เฉลียวฉลาด (Smartness) หมายถึง ความชำนาญในการเอาชนะผู้อื่นเพื่อความอยู่รอดในชีวิตประจำวัน แต่เป็นไปในลักษณะที่รู้จักเอาเปรียบผู้อื่น ทำงานสำเร็จโดยใช้กำลังหรือแรงกายน้อยที่สุด ความฉลาดเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดในการที่จะทำให้บุคคลได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือหัวหน้าแก๊ง

(4) ตื่นตัวเสมอๆ (Excitement) หมายถึง การค้นหาสิ่งตื่นเต้น ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับการเสพเครื่องคิมแอลกอฮอล์และการเล่นการพนันทุกชนิด

(5) เชื่อในโชคชะตา (Fate) หมายถึง ความคิดที่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นชะตาชีวิตที่ถูกกำหนดไว้มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้

(6) เป็นอิสระ (Autonomy) หมายถึง การไม่ยอมรับในอำนาจและกฎเกณฑ์ของสังคม

อัลเบิร์ต โคเฮน (Albert Cohen)¹⁰ จึงได้เสนอว่า เขาชนวัยรุ่นมักจะกระทำผิดกฎหมายในลักษณะเป็นกลุ่มโดยไม่เป็นส่วนตัวและมีพฤติกรรมดังกล่าวจะมีลักษณะที่เป็นการกระทำที่ไม่มีจุดมุ่งหมาย แต่โหดร้ายและเป็นการแสดงออกถึงการต่อต้านสังคมลักษณะของพฤติกรรมเช่นนี้ค่อนข้างจะต่างจากอาชญากรรมทั่วไป เนื่องจากอาชญากรรมอื่นผู้กระทำมักจะมีวัตถุประสงค์ แต่การกระทำเหล่านี้เป็นการโต้ตอบต่อวัฒนธรรมของสังคมที่ยกย่องและยอมรับบรรทัดฐานของชนชั้นกลาง อีกทั้งยังเป็นวิธีการที่จะทำให้ได้รับการยอมรับกลุ่มเพื่อนฝูงหรือเป็นสร้างสถานะของบุคคลในกลุ่ม ทฤษฎีนี้ได้เน้นถึงความสำคัญของค่านิยมทางสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล ซึ่งชนชั้นในสังคมมีค่านิยมและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน

⁹ แหล่งเดิม. หน้า 80-81.

¹⁰ Mangle, Henry W. and Hirschel, J. David. (1988). *Fundamental's of Criminology*. pp. 91-92.

5) ทฤษฎีความกดดัน (Strain theory) ความกดดันตามหลักการของ Cloward และ Ohlin¹¹ ได้มุ่งเน้นที่ความสำเร็จทางการเงินตามความต้องการของชนชั้นกลางพวกเขาให้ความเห็นว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่แสดงถึงจุดเริ่มแรกของโครงสร้างโอกาสที่จะเพิ่มการสร้างควมร่ำรวยแม้ว่าโดยภาพรวมของหลักการนั้นจะกล่าวถึงการประสบความสำเร็จในการสร้างโครงสร้างโอกาสที่อาจจะขึ้นอยู่กับฐานะทางครอบครัวและ ซึ่งการจะบรรลุความสำเร็จด้านเศรษฐกิจได้นั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนทางการศึกษาคือ Cloward และ Ohlin ยอมรับว่าการเกิดขึ้นของแก๊งค์ต่างๆ นั้น สมาชิกของแก๊งค์จะเริ่มจากการมีประสบการณ์ที่อยู่บนความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมเป้าหมายของกระบวนการทางเศรษฐกิจและการไม่สามารถประสบความสำเร็จต่อการบรรลุเป้าหมายนั้น ในปี 1992 Agnew ระบุว่าทั้งความตึงเครียดและความกดดันนั้นจะเป็นแรงผลักดันให้เพิ่มความเสียดต่อพฤติกรรมกระทำผิด รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างความอยากได้และความเป็นจริง, การสูญเสียแรงกระตุ้นในทางบวกและการแสดงออกถึงแรงกระตุ้นในทางลบถึงแม้ว่าตามทฤษฎีแล้วนั้นจะมีความเข้าใจว่าการสูญเสียแรงกระตุ้นในทางบวกและการแสดงออกถึงแรงกระตุ้นในทางลบนั้นจะเป็นรูปแบบที่แยกออกจากกันก็ตาม แต่การทดสอบทฤษฎีนี้ส่วนใหญ่จะทำการวัดความกดดันในเชิงของ Negative life event, การตกเป็นเหยื่อของเด็กและเยาวชน หรือ individual perceptions of neighborhood problems

“General Strain Theory” ตามทฤษฎีความกดดันของ Agnew¹² จะให้ความสนใจในมิติทางกายภาพและทางสังคมที่ทำให้เปิดโอกาสสำหรับการเกิดอาชญากรรมตัวอย่างเช่น การตอบสนองของแต่ละบุคคลต่อความกดดันในการกระทำผิดซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยที่หลากหลายรวมทั้งลักษณะของชุมชน ที่บุคคลนั้นๆ อาศัยอยู่ด้วยในปี 1999 Agnew ได้อธิบายเพิ่มเติมในรายละเอียดของปัจจัยทางชุมชนที่มีความสัมพันธ์ต่อการกระทำผิดที่เกิดจากความกดดัน “ชุมชนบางแห่งจะสร้างโอกาส (ทางกายภาพ) สำหรับการเกิดอาชญากรรมมากกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งการสร้างโอกาสนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงและเพิ่มความเครียดของบุคคลในชุมชนนั้นๆ (ถูกกระตุ้นให้กลายเป็นผู้กระทำผิด) โดยบุคคลจะถูกดึงดูดด้วยตัวเป้าหมายที่บุคคลนั้นไม่สามารถสร้างได้”

การเพิ่มขึ้นของอาชญากรและกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ที่มีความต้องการปัจจัยในการดำรงชีพสูงนั้น บุคคลเหล่านี้จะก่ออาชญากรรมเนื่องจากความกดดันของชุมชนที่เป็นตัวสร้างขึ้นนั่นเองท้ายสุดแล้ว Agnew ได้สรุปว่าค่านิยมในการชักนำไปสู่การกระทำผิดและการเกิดอาชญากรรมจะมี

¹¹ Hoffmann, John P. and Ireland, Timotht O. (2004). *Strain and Opportunity Structures*. p. 265.

¹² Ibid. p. 269.

ความหลากหลายกันไปในแต่ละชุมชนและจะมีความสัมพันธ์กันระหว่างผลของความกดดันและการกระทำผิดต่างๆ จากความหลากหลายของชุมชนซึ่งจะมีระดับของการควบคุมทางสังคมที่ต่างกันไปและสมาชิกในบางชุมชนจะมีการเรียนรู้ต่อค่านิยมที่จะนำไปสู่การก่ออาชญากรรมทำให้ผู้กระทำผิดหรืออาชญากรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคมชุมชนเหล่านั้นในที่สุด เช่นเดียวกับ Cloward และ Ohlin (1960) ได้ให้ความเห็นว่า ทฤษฎีความกดดันของ Agnew และ Sullivan ได้ให้ความสำคัญของตัวแปรซึ่งไม่ว่าจะเป็นความรุนแรง หรือ การเพิ่มระดับของสมมติฐานระหว่างความกดดันและการกระทำผิดถึงแม้เราจะทราบว่าความกดดันทางสังคมนั้นจะมีความสัมพันธ์ต่อการกระทำผิดที่แตกต่างกันออกไปตามแต่โครงสร้างของโอกาสที่จะเกิดขึ้น แต่เราก็ไม่สามารถพิจารณาหรือให้มีการสรุปถึงความสัมพันธ์นี้ได้อย่างเต็มที่ ถ้าแนวคิดของ Agnew และแนวคิดของ Cloward และ Ohlin กล่าวได้ถูกต้อง ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางตรงระหว่างความกดดันทางสังคมและการกระทำผิดควรจะเพิ่มขึ้นหากในสังคมนั้นมีโอกาสที่สามารถจะกระทำสิ่งที่ผิดกฎหมายได้เพิ่มมากขึ้น และในสังคมที่ขาดโอกาสต่อการกระทำผิดกฎหมาย ความกดดันนี้เองที่จะเป็นช่องทางหนึ่งที่จะเข้าถึงการตอบสนองต่อโอกาสนั้นต่อความเข้าใจในการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน

เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีความกดดัน ซึ่งได้ให้การอธิบายไว้ว่าความสัมพันธ์ในทางลบกับสิ่งต่างๆ (การได้รับความกดดันจากสังคม) จะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการกระทำผิดได้¹³ โดยมี 3 ความกดดันหลักที่มีความสัมพันธ์ต่อทฤษฎีนี้ คือ

- (1) การถูกป้องกันตนเองจากการเข้าถึงความสำเร็จ
- (2) การที่แรงกระตุ้นในทางบวกถูกขจัดออกไป
- (3) การที่แรงกระตุ้นในทางลบถูกนำเสนอขึ้นมา

ความกดดันเหล่านี้เมื่อเพิ่มขึ้นในบุคคลใดบุคคลหนึ่งแล้วก็จะนำไปสู่การกระทำผิดของบุคคลนั้นๆ ได้ สิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้นลักษณะส่วนบุคคลก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการตอบสนองในทางลบ

6) ทฤษฎีพันธะทางสังคม (Social Bonding Theory) เทรวิส เฮิร์สช (Travis Hirschi)¹⁴ เชื่อว่า คนเราทุกคนมีศักยภาพในการละเมิดกฎหมาย แต่ที่เขาสามารถควบคุมตัวเองได้ เพราะเขาเกิดความกลัวว่าพฤติกรรมละเมิดกฎหมายจะทำลายความสัมพันธ์ของครอบครัวและเพื่อนร่วมงาน ถ้า

¹³ Ibid. pp. 265-271.

¹⁴ Adler, Freda. (1991). *Criminology*. pp. 159-163.

คนเราขาดความผูกพันทางสังคม ไม่สนใจว่าใครจะเป็นอย่างไร คนจะเกิดความอิสระในการกระทำผิด ในการอธิบายพฤติกรรมอาชญากรรม ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องอธิบายแรงจูงใจหรือแรงกระตุ้นของพฤติกรรม เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีความสามารถโดยธรรมชาติที่จะประกอบอาชญากรรมอยู่แล้ว เฮอร์สไซ ได้เสนอทฤษฎีควบคุมโดยมีเนื้อหาและองค์ประกอบของความผูกพันทางสังคม ได้แก่

(1) ความผูกพัน (Attachment) การยอมรับบรรทัดฐานทางสังคม และการพัฒนาความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ขึ้นอยู่กับความผูกพัน ครอบครัว เพื่อน และ โรงเรียน เป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้คนผูกพันกันในทางสังคม

(2) ข้อผูกมัด (Commitment) คือ การที่คนผูกมัดกับการดำเนินชีวิตตามรูปแบบของสังคมเช่น เรียนหนังสือสูง เพื่อที่จะประกอบอาชีพที่ดี มีความสำเร็จในชีวิต ทำให้คนไม่ยอมทำผิดกฎหมาย เพราะการทำผิดกฎหมายจะทำลายโอกาสของความสำเร็จในชีวิต ดังนั้นข้อผูกมัดจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ควบคุมพฤติกรรมอาชญากรรม

(3) การมีส่วนร่วมหรือเข้าร่วม (Involvement) หมายถึง การที่บุคคลทำกิจกรรมต่างๆ ของสังคม ทำให้เหลือเวลาน้อยที่จะคิดประกอบอาชญากรรม เพราะเวลาส่วนใหญ่ใช้ไปในการทำกิจกรรม

(4) ความเชื่อ (Belief) หมายความว่า คนที่อาศัยในพื้นที่เดียวกันจะมีความเชื่อเหมือนกันความรู้สึกต่อบรรทัดฐานและค่านิยมเหมือนกัน คนเหล่านี้จะไม่ประกอบอาชญากรรมในทางกลับกันจะมีจริยธรรมที่ดีงาม

7) ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational Choice Theory) ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุผลมีสมมุติฐานพื้นฐานหลักสองประการ คือ เชื่อว่าบุคคลเป็นผู้มีอิสระในการเลือกที่จะกระทำผิดกฎหมาย และ ประการที่สอง คือ แนวทางในการเลือกพฤติกรรมผิดกฎหมายขึ้นอยู่กับการที่บุคคลจะได้รับความพึงพอใจหรือผลประโยชน์สูงสุด ซึ่งความพึงพอใจหรือผลประโยชน์ที่ต้องการนั้นไม่จำกัดในรูปของทรัพย์สินเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงผลประโยชน์หรือความพึงพอใจด้านจิตใจด้วย สมมุติฐานนี้คล้ายกับสมมุติฐานของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม ในประเด็นที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่จะเลือกพฤติกรรมโดยคำนวณจากสิ่งที่สนองต่อความพอใจของบุคคล

แต่หลักการที่นักอาชญาวิทยาแนวนี้ได้นำเสนอเพิ่มเติมจากแนวความคิดของสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม คือ การที่บุคคลได้คิดคำนวณถึงผลที่จะตามมาหลังจากการประกอบอาชญากรรมแล้วไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ที่จะได้รับ ความเป็นไปได้ที่จะถูกจับกุม อัตราโทษที่จะ

ได้รับหากถูกจับกุม ตลอดจนถึงหนทางเลือกอื่นที่ถูกกฎหมาย นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังเสนอว่า การศึกษาอาชญากรรมต้องมองว่าอาชญากรรมมีคุณสมบัติ สองประการ คือ คุณสมบัติของการ ประกอบอาชญากรรม และคุณสมบัติของตัวอาชญากรเอง ซึ่งคุณสมบัติของการประกอบ อาชญากรรม (Offense Specific) หมายถึง ข้อเท็จจริงที่ว่า อาชญากรจะมีพฤติกรรมต่างกันไปตาม รูปแบบของอาชญากรรม ซึ่งจะแตกต่างกันในด้านความชำนาญในการประกอบอาชญากรรม ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ที่ได้จากการกระทำผิด และการมีอยู่อย่างแพร่หลายของเหยื่อ อาชญากรรม ฯลฯ ส่วนคุณสมบัติของตัวอาชญากร (Offender Specific) หมายความว่า ความแตกต่าง ของตัวอาชญากรในการตัดสินใจที่จะประกอบอาชญากรรม ก่อนที่จะกระทำผิดกฎหมาย อาชญากร ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทั่วไปอัน ได้แก่ โอกาสในการกระทำผิด ผลเสีย ผลประโยชน์ ตลอดจน ความเสี่ยงรวมทั้งแรงกระตุ้นหรือมูลเหตุจูงใจในการกระทำผิดของอาชญากรผู้นั้นด้วย

สรุปได้ว่าทฤษฎีนี้มองว่า อาชญากรเป็นคนที่มีความผิดพลาดในการตัดสินใจ ได้ใช้เหตุผลซึ่ง น้ำหนักของการกระทำแล้ว พฤติกรรมสามารถควบคุมหรือยับยั้งได้ถ้าอาชญากรกลัวการถูกลงโทษ¹⁵ โครงสร้างของทฤษฎีนี้ประกอบด้วย

(1) การเลือกสถานที่ก่ออาชญากรรม (Choosing the place of crime) อาชญากรจะเลือก สถานที่ เพราะเขาต้องรู้ว่าสถานที่นั้น เมื่อเขาประกอบอาชญากรรมแล้วเขาจะหนีพ้นการจับกุมของ ตำรวจได้

(2) การเลือกเป้าหมาย (Choosing target) เลือกเป้าหมายเพราะอาชญากรต้องการทำงาน ของตัวเองให้สำเร็จ คือ การเลือกในสิ่งที่ต้องการนั่นเอง

(3) เรียนรู้เทคนิคของการเป็นอาชญากร (Learning criminal techniques) การเรียนรู้ เทคนิคช่วยให้หลุดรอดจากการถูกจับกุมได้

8) ทฤษฎีกิจวัตรประจำวัน (Routine Activities Theory) ทฤษฎีกิจวัตรประจำวัน เปรียบเสมือนทฤษฎีตอบรับกับทฤษฎีการเลือก ทั้งสองทฤษฎี เสนอแนวคิดที่ว่า สถิติอาชญากรรมเป็น ผลผลิตของโอกาสอาชญากรรม ถ้ามีการเพิ่มการดูแล (Guardian) มากขึ้น จะลดเป้าประสงค์หรือ เป้าหมายของการก่ออาชญากรรมได้ ในขณะที่เดียวกันจะลดสถิติของผู้กระทำผิดลงด้วย ในทาง กลับกันถ้าลดจำนวนคนดูแล สถิติอาชญากรรมจะสูงขึ้น ทฤษฎีกิจวัตรประจำวันเสนอแนวคิดว่าการมีกิจกรรมประจำวันของคนเรา ทำอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำเหมือนกันไม่เปลี่ยน ทำให้

¹⁵ Lilly, J. Robert. (2007). *Criminological Theory Context and Consequences*. pp. 276-277.

ตัวอาชญากรสังเกตและวางแผนได้ว่า จะทำอะไรต่อไป¹⁶ ทฤษฎีนี้มีหลักการสำคัญดังนี้คือ อาชญากรรมเกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อาชญากรที่จะกระทำผิดเหยื่อที่เหมาะสม และการขาดความสามารถในการปกป้องทรัพย์สินหรือร่างกาย สำหรับสมมุติฐานของทฤษฎี คือ อัตราการเป็นเหยื่อของอาชญากรรมของบุคคลจะเพิ่มขึ้นเมื่อมีองค์ประกอบครบทั้ง 3 ประการ (เหยื่อ เป้าหมาย และการขาดความคุ้มครอง)¹⁷

นักวิชาการที่ถือว่าเป็นผู้พัฒนาทฤษฎีนี้ คือ Cohen & Felson ได้ให้ความหมายของกิจวัตรประจำวัน¹⁸ (Routine Activity) คือกิจวัตรหรือการกระทำใดของบุคคลที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งเป็นประจำ เช่น การออกไปทำงานปล่อยให้บ้านไม่มีคนเฝ้า การสวมใส่เครื่องประดับ ที่มีราคาแพง และหมายรวมถึงลักษณะของบุคคลที่อาจตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ง่าย เช่น เพศหญิงอายุน้อย หรืออายุมาก ฯลฯ

9) ทฤษฎีการคบหาสมาคมที่แตกต่างกัน (Differential Associations) Sutherland ได้เสนอทฤษฎีนี้โดยมีหลักการสำคัญ 9 หลักการ¹⁹ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- (1) พฤติกรรมอาชญากรรมเกิดจากการเรียนรู้
- (2) พฤติกรรมอาชญากรรมเกิดจากการเรียนรู้ในการคบหาสมาคมกับบุคคลอื่นตามกระบวนการสื่อสาร
- (3) หลักการสำคัญในส่วนของการเรียนรู้พฤติกรรมอาชญากรรมนั้นเกิดขึ้นในกลุ่มบุคคล ที่สนิทสนมใกล้ชิดกัน
- (4) เมื่อพฤติกรรมอาชญากรรมได้รับการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้นี้จะรวมถึง (1) เทคนิคในการกระทำความผิด ซึ่งบางครั้งก็สลับซับซ้อนแต่บางครั้งก็ง่าย (2) ทิศทางเฉพาะของแรงคลใจแรงผลักดัน การใช้เหตุผล ตลอดจนทัศนคติเกี่ยวกับการกระทำความผิด
- (5) ทิศทางเฉพาะของแรงคลใจและแรงผลักดัน จะถูกเรียนรู้จากการทำให้เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับกฎหมาย ในบางครั้งสังคมบุคคลอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับการปฏิบัติตามกฎหมาย ในขณะที่บุคคลอื่นอยู่ในกลุ่มบุคคลที่เห็นด้วยกับการปฏิบัติตามกฎหมาย

¹⁶ สุดสงวน สุธีสร. (2547). *อาชญาวิทยา*. หน้า 64.

¹⁷ Lilly, J. Robert. (2007). *Criminological Theory Context and Consequences*. p. 267.

¹⁸ Cohen & Felson. (อ้างถึงใน พรชัย ชันดี. (2543). *ทฤษฎี และงานวิจัย ทางอาชญาวิทยา*. หน้า 26)

¹⁹ Sigel, Larry J. (2006). *Criminology*. pp. 226-227.

(6) หลักการสำคัญของการคบหาสมาคมกับบุคคลที่แตกต่างกันคือ บุคคลจะกลายเป็นผู้กระทำผิดเพราะว่า ความเห็นด้วยกับการละเมิดกฎหมายมีมากกว่าความเห็นด้วยกับการปฏิบัติตามกฎหมาย

(7) การคบหาสมาคมกับบุคคลที่แตกต่างกันอาจจะแตกต่างกันในด้านความถี่ ระยะเวลาการให้ความสำคัญ และความเข้มข้น ซึ่งหมายความว่าถึงลักษณะของความแตกต่างกันของการคบหาสมาคม ระหว่างพฤติกรรมอาชญากรรมและพฤติกรรมต่อต้านอาชญากรรม

(8) กระบวนการเรียนรู้พฤติกรรมอาชญากรรม โดยการคบหาสมาคมกับรูปแบบของอาชญากรรมและต่อต้านอาชญากรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับกลไกการทำงานที่เหมือนกับการเรียนรู้ทั่วไป

(9) ในขณะที่พฤติกรรมอาชญากรรมเป็นการแสดงออกถึงความต้องการและค่านิยมทั่วไปแต่ก็ไม่จำเป็นต้องอธิบายโดยความต้องการและค่านิยมนั้น เนื่องจากพฤติกรรมต่อต้านอาชญากรรมก็มีความต้องการและค่านิยมเดียวกัน

10) ทฤษฎีอาชญากรรมแนวจิตวิทยา (Psychology Theories of Crime) ทฤษฎีนี้แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ (1) ทฤษฎีแนวจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) และ (2) ทฤษฎีเกี่ยวกับบุคลิกภาพของบุคคล (Personality Theory) ในการศึกษาครั้งนี้จะเน้นเพียงทฤษฎีเกี่ยวกับบุคลิกภาพของบุคคล เท่านั้น

ทฤษฎีบุคลิกภาพ (Personality Theory) ไม่ได้ให้ความสำคัญกับแรงกระตุ้นภายใต้จิตสำนึกหรือสัญชาตญาณของมนุษย์ว่าเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของอาชญากรรม หากแต่มุ่งเน้นไปที่บุคลิกภาพของบุคคลว่าเป็นสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมอาชญากรรม สมมุติฐานของทฤษฎีนี้มีอยู่ว่า “อาชญากรที่มีบุคลิกภาพที่ผิดปกติแตกต่างจากบุคคลธรรมดา ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากพันธุกรรมก็ได้” หนึ่งในทฤษฎีแนวนี้อธิบายว่าพฤติกรรมอาชญากรรมเป็นการแสดงออกของบุคลิกภาพที่แตกต่างจากบุคคลที่ปกติ เช่น การขาดความสามารถในการระงับอารมณ์ ความก้าวร้าว การชอบหาเรื่องใส่ตัวเอง การชอบเป็นศัตรูกับคนอื่น การมองโลกในแง่ร้าย หรือ การไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นต้นและยังมีทฤษฎีแนวนี้ที่นำเสนอว่าอาชญากรนั้นแตกต่างจากบุคคลปกติในรูปแบบของบุคลิกภาพพื้นฐาน บุคคลธรรมดาทั่วไปจะมีบุคลิกภาพที่ยอมรับกฎกติกาของสังคม ส่วนอาชญากรนั้นเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม หรือต่อต้านสังคม (Antisocial) หรือมีจิต

ผื่นผวน (Psychopath or sociopath) ทฤษฎีแนวนี้จึงศึกษาสาเหตุและหาทางแก้ไขบุคลิกภาพของบุคคลที่นำไปสู่พฤติกรรมอาชญากรรม²⁰

จากคู่มือการวินิจฉัยโรคและสถิติสำหรับผู้มีความผิดปกติทางจิต (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)²¹ ได้ให้ความหมายของการต่อต้านสังคมไว้ว่า “อาการต่อต้านทางสังคมเป็นอาการของบุคคลที่เข้ากับสังคมไม่ได้ และมีอุปนิสัยขัดแย้งกับสังคม พวกเขาเหล่านี้ไม่มีความสามารถที่จะซื่อสัตย์ต่อตนเอง กลุ่ม หรือบรรทัดฐานทางสังคม พวกเขาเป็นคนเห็นแก่ตัวอย่างมาก และพวกเขามักจะตำหนิติเตียนบุคคลอื่นหรือมักจะแก้ตัวในพฤติกรรมของเขาเอง”

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษและบังคับโทษจำคุก

ในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มักให้ความสำคัญและคาดหวังว่าการลงโทษจะมีผลเป็นการควบคุมสังคมและควบคุมอาชญากรรม (Crime Control) จึงทำให้การกำหนดโทษตามคำพิพากษา (Sentencing) กลายเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการยุติธรรม และเป็นจุดเริ่มต้นในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Treatment) โดยอาศัยเรือนจำ (Institutional Treatment) หรือแม้แต่การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในชุมชน (Community Based-treatment) อันเป็นทางเลือกแทนการลงโทษจำคุก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีผู้กระทำผิดบางรายที่สมควรได้รับโอกาสแก้ไขปรับปรุงตนเอง หรือสมควรจะได้รับการให้อภัยสำหรับการกระทำผิดที่ไม่เป็นอันตรายร้ายแรงเพื่อที่จะได้เริ่มต้นชีวิตใหม่²²

โดยวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกนั้นมีความแตกต่างจากวัตถุประสงค์ของการลงโทษ ที่มุ่งเน้นการลงโทษตามคำพิพากษาเป็นหลัก หากแต่การบังคับโทษจำคุกนั้นมุ่งที่จะปรับเปลี่ยนฟื้นฟูแก้ไขพฤติกรรมของผู้ที่บกพร่องในเรื่องต่างๆ ที่เป็นเหตุให้กระทำผิดออกกฎหมายอาญาอันเป็นกติกาสังคม²³ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกยังสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เพื่อให้มีการดำรงชีวิตในอนาคตโดยปราศจากการกระทำความผิดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม และประการที่สอง เพื่อเป็นการคุ้มครองสังคม²⁴

²⁰ พรชัย ชันดี และคณะ. (2543). *ทฤษฎีและงานวิจัย ทางอาชญาวิทยา*. หน้า 65-66.

²¹ แหล่งเดิม. หน้า 66.

²² ประธาน วัฒนวาณิชย์. (2541). “การปฏิรูประบบการลงโทษ แนวทางสหวิทยาการ โดยเน้นทางด้านอาชญาวิทยา.” *บทบัญญัติ* 54(4) หน้า 15.

²³ ธาณี วรรณทร์ ก (2554). *วิกฤตราชทัณฑ์: วิกฤตกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. หน้า 94-95.

²⁴ แหล่งเดิม. หน้า 95.

2.2.1 วัตถุประสงค์ของการลงโทษ

“การลงโทษ” คือ การปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้ที่ได้รับการปฏิบัตินั้นต้องได้รับผลร้าย เนื่องจากการที่ผู้นั้นได้ฝ่าฝืนแนวปฏิบัติอันเป็นกติกาของสังคม โดยที่รัฐจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลร้ายนั้นๆ การลงโทษ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการป้องกันสังคมจากผู้กระทำความผิด ทั้งนี้ การป้องกันจึงแบ่งออกได้เป็น “การป้องกันทั่วไป” และ “การป้องกันพิเศษ” ดังนี้²⁵

1) “การป้องกันทั่วไป” หมายถึง การลงโทษการกระทำที่ละเมิดต่อกฎหมาย เพื่อให้ผู้กระทำความผิดทราบว่า ได้กระทำในสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับและให้บุคคลอื่นเห็นว่า หากมีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้น การกระทำนั้นย่อมไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม บุคคลย่อมจักต้องได้รับโทษจากการกระทำที่ผิดต่อกฎหมาย

2) “การป้องกันพิเศษ” หมายถึง การป้องกันมิให้ผู้ที่เคยกระทำความผิดกลับมาก่ออันตรายต่อสังคมอีกในอนาคต โดยการใช้มาตรการฟื้นฟูและป้องกันประเภทต่างๆ

ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้กระทำความผิดที่ได้รับโทษ ได้รู้สำนึกว่าการกระทำของตนเป็นการกระทำผิดอันเป็นพฤติกรรมที่คนในสังคมส่วนใหญ่ไม่ประสงค์ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น จึงมีความจำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการแก้ไขพฤติกรรมมนุษย์เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีเช่นนั้นให้หมดไป²⁶ ซึ่งในทางทฤษฎีหรือปรัชญาการลงโทษ ได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการลงโทษที่สำคัญ ได้แก่ การลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน การลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่ การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำความผิด และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข²⁷ โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) การลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน²⁸ แนวคิดของการลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน (Retribution) ตามวัตถุประสงค์นี้ การลงโทษจึงเป็นไปเพื่อความยุติธรรม ผู้ใดกระทำความผิด ก็จะต้องได้รับโทษเป็นการทดแทน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระทำความผิดเป็นกรรมชั่ว เมื่อผู้ใดกระทำความผิดก็ต้องชดใช้กรรมของตนโดยการรับโทษ ซึ่งนักปราชญ์ชาวเยอรมัน Immanuel Kant ได้ให้เหตุผลสนับสนุนความคิดตามทฤษฎีนี้ และยังมีความคิดว่า ถ้าสังคมไม่ลงโทษผู้กระทำความผิด

²⁵ ธาณี วรรณทร์ ข (2554). *กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก*. หน้า 33.

²⁶ แหล่งเดิม. หน้า 34.

²⁷ ธาณี วรรณทร์ ข (2551). *กฎหมายบังคับโทษในประเทศไทย : การบังคับโทษจำคุก*. หน้า 31.

²⁸ Clemens Bartollas. (2002). *Invitation to Corrections*. pp. 71-72.

ก็เท่ากับสังคมยอมรับการกระทำของเขา และด้วยเหตุนี้ย่อมมีผลเสมือนว่า สังคมเป็นผู้สนับสนุนให้กระทำผิด และ Immanuel Kant ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือที่มีชื่อว่า Philosophy of Law ว่า “การใช้การลงโทษเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างอื่นไม่ได้ ไม่ว่าจะเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ลงโทษเองหรือแก่สังคมเป็นส่วนรวมก็ตาม การลงโทษในทุกกรณี จะต้องเนื่องมาจากเหตุว่า บุคคลที่ถูกลงโทษ ได้กระทำผิดเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะเป็นการไม่บังควรที่จะปฏิบัติต่อบุคคลหนึ่ง เพียงเพื่อจะเป็นเครื่องมือให้บังเกิดผลแก่บุคคลอื่น ทุกคนมีสิทธิในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ในอันที่จะไม่ถูกปฏิบัติเช่นนั้น” ดังนั้น Immanuel Kant จึงเห็นว่า ความผิด ที่ได้กระทำและโทษที่ได้รับ จะต้องเป็นสัดส่วนที่เหมาะสมกัน

วัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนเป็นวัตถุประสงค์เก่าแก่ เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มมีสังคมมนุษย์ และเป็นสังคมที่มนุษย์ยังคงมีความป่าเถื่อน การลงโทษจึงไม่มีข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ทำให้รูปแบบการลงโทษต่อผู้กระทำผิดมีลักษณะโหดร้ายรุนแรง หรือเรียกว่าการลงโทษแบบตาต่อตา ฟันต่อฟัน (an eye for an eye, an tooth for and tooth) เป็นการลงโทษที่ทำให้เกิดความสอดคล้องกับความรู้สึกของผู้เสียหายและประชาชนทั่วไปโดยยึดหลักว่าผู้กระทำความผิดสมควรแก่การลงโทษเพื่อให้สาสมกับความผิดและเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม ซึ่งจุดอ่อนของการลงโทษดังกล่าว คือ ไม่ได้มองถึงผลในอนาคตที่จะเกิดขึ้นทั้งในแง่การป้องกันสังคมและไม่ให้มีการกระทำผิดเกิดขึ้น²⁹

การลงโทษเพื่อแก้แค้นจึงมักเป็นไปในลักษณะที่เกินขอบเขตและรุนแรง และไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นหากเทียบกับผลเสียที่จะเกิดขึ้น อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับค่านิยมสากล ทำให้การลงโทษเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวค่อยๆ ลดความสำคัญลง แต่อย่างไรก็ตามการลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทนยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อมีอาชญากรรมที่ร้ายแรงเกิดขึ้น และประชาชนเรียกร้องให้มีการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้³⁰

²⁹ นัทธิ จิตสว่าง ก (2545). *หลักทฤษฎีวิทยา: หลักการวิเคราะห์งานราชทัณฑ์*. หน้า 23-31; สุดสงวน สุธีสร. (2546). *อาชญาวิทยาและงานสังคมสงเคราะห์*. หน้า 144-147; สุพจน์ สุโรจน์. (2546). *เอกสารการสอนชุดวิชาการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด หน่วยที่ 1-7*. หน้า 22-23 และ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์. (2551). *การศึกษาแนวทางและความเป็นไปได้ในการนำมาตรการลงโทษระดับกลางมาใช้เพื่อเป็นมาตรการทางเลือกในการลงโทษผู้กระทำผิดในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย*. หน้า 14-17.

³⁰ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 14-17.

(2) การลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่³¹ แนวคิดของการลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่ (Deterrence) เป็นผลมาจากแนวคิดของสำนักคิดอาชญาวิทยาดั้งเดิม (Classical School) ซึ่งมุ่งไปที่การป้องกันอาชญากรรม โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเป็นผู้กำหนดการกระทำของตัวเอง ด้วยเจตจำนงอิสระ (Free Will) และการใช้เหตุผลในการตัดสินใจที่ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติได้ ซึ่งเลือกในสิ่งที่จะทำให้ตนได้รับประโยชน์และพอใจ ขณะเดียวกันก็จะไม่เลือกในสิ่งที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ใจหรือเจ็บปวด และสิ่งสำคัญคือ มนุษย์จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน การกระทำผิดจึงเป็นผลจากการเลือก และตัดสินใจระหว่างประโยชน์และโทษที่จะได้รับล่วงหน้าไว้แล้ว ดังนั้นผู้กระทำความผิดจึงสมควรรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองด้วยเช่นกัน หลักการสำคัญของการลงโทษตามวัตถุประสงค์นี้คือ การลงโทษที่มีความเหมาะสมกับความผิด รวดเร็ว แน่นอน และเสมอภาคกัน โดยใช้เรื่อ้นจำเป็นการลงโทษ³²

แนวคิดในการลงโทษเพื่อนำมาซึ่งการลงโทษจะคำนึงถึงแต่เพียงผลของการลงโทษต่อตัวผู้กระทำความผิดเท่านั้นไม่ได้ แต่จะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อประชาชนทั่วไปด้วย ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการลงโทษดังกล่าว มุ่งให้เกิดการป้องกันสังคมเป็นหลัก สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ความมุ่งหมายต่อผู้กระทำความผิด จากการทดแทนมาเป็นขยับยั้งหรือป้องกันอาชญากรรม เสมือนเป็นยุคที่มีการปฏิรูปการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดครั้งที่ 1 โดยมองไปยังอนาคตมากกว่าการมองกลับไปยังอดีต กล่าวคือ สังคมจะลงโทษผู้กระทำความผิดโดยคำนึงถึงประโยชน์ของสังคม และผู้กระทำความผิดยังคงเป็นที่ยอมรับกันอยู่ในสังคม แต่ขณะเดียวกันก็พบว่าปัญหาอาชญากรรมยังคงเกิดขึ้น การลงโทษจึงเป็นการสร้างความเกรงกลัวแต่ยังมีได้เป็นการขยับยั้งไม่ให้เกิดการกระทำความผิดเกิดขึ้น ดังนั้น การลงโทษเพื่อขยับยั้ง จึงเป็นการลงโทษที่มีทั้งข้อดีและข้อด้อย และไม่สามารถบรรลุการขยับยั้งการเกิดขึ้นของปัญหาอาชญากรรมในสังคมได้ดีเพียงพอ

(3) การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำความผิดได้อีก³³ แนวคิดของทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสของการกระทำผิดได้อีก (Incapacitation) นี้ เป็นทฤษฎีที่มุ่งป้องกันการกระทำความผิดซ้ำขึ้นอีก โดยทำให้ผู้กระทำความผิดหมดโอกาสกระทำความผิดได้อย่างดีที่สุด วิธีการ

³¹ Stephen Livingstone and Tim Owen. A. (1999). *Prison Law*. pp. 415-416 and Clemens Bartollas. (2002). *Invitation to Corrections*. pp. 28-29.

³² ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 14-17.

³³ Clemens Bartollas C. (2002). *Op.cit.* pp.71-75, And Joan Petersilia. (2003). *When Prisoners Come Home*. pp.12-13; 64-65.

ดังกล่าว อาจได้แก่ การจำกัดผู้กระทำความผิดไว้ตลอดชีวิต การประหารชีวิต เป็นต้น โดยประสงค์จะกำจัดผู้กระทำความผิดให้ออกไปจากสังคมอย่างถาวร อันเป็นการป้องกันให้คนในสังคมอยู่ได้อย่างปลอดภัย การจำกัดพื้นที่แห่งภัยตั้งแต่เริ่มแรก จะทำให้ประชาชนไม่ต้องหวาดระแวงภัยจากบุคคลนั้นๆ อีกต่อไป

การลงโทษดังกล่าว ก็เพื่อการตัดโอกาสมีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกับการลงโทษเพื่อขังขังข่มขู่ แต่ความแตกต่างอยู่ตรงที่การลงโทษเพื่อขังขังข่มขู่มุ่งให้เกิดความเกรงกลัวโทษและไม่กล้ากระทำความผิดขึ้น ในขณะที่การลงโทษเพื่อตัดโอกาสเป็นการมุ่งให้ผู้กระทำความผิดไม่มีโอกาสในการทำความผิดขึ้น เป็นการขจัดผู้กระทำความผิดออกจากสังคมเพื่อป้องกันสังคมจากการประกอบอาชญากรรม โดยการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการเคลื่อนไหวของผู้กระทำความผิด โดยเน้นความปลอดภัยของสังคมเป็นหลัก เช่น การประหารชีวิต การจำคุก การกักขัง ซึ่งเป็นการลงโทษที่ใช้กันแพร่หลาย ต่อมานักอาชญาวิทยา สำนักคุ้มครองสังคมได้ผสมผสานแนวคิดและทฤษฎีของสำนักคลาสสิก และสำนักปฏิฐานนิยมเข้าด้วยกัน ทำให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยการตัดโอกาสจากสังคมได้เกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากพบว่า ทำยที่สุดแล้วผู้กระทำความผิดจะต้องกลับสู่สังคม และเมื่อออกสู่สังคมก็อาจมีความโกรธแค้นในการลงโทษที่ได้รับเป็นผลให้เกิดการกระทำผิดซ้ำหรือไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเพื่อตัดโอกาสจึงถูกปรับเปลี่ยนให้เกิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดเป็นรายบุคคลให้กลับตนเป็นคนดี และใช้ชุมชนและสถานที่ควบคุมแทน เช่น การใช้วิธีการควบคุมทางชุมชน (community-based controls) การกักบริเวณในบ้าน (home confinement) หรือการใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์ (electronic monitoring) มาใช้เพื่อลดการแยกผู้ต้องขังออกจากสังคมแต่เพียงอย่างเดียว³⁴

การลงโทษเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว แม้จะเกิดประโยชน์แก่สังคม แต่ขณะเดียวกัน การลงโทษที่มุ่งแต่การตัดโอกาสแต่เพียงอย่างเดียว อาจจะไม่เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม การนำรูปแบบและวิธีการอื่นๆ ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเข้ามาใช้ควบคู่กัน จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่มีความจำเป็น ซึ่งถือเป็นการถ่วงคานออกจากกระบวนการยุติธรรม ทั้งยังเป็นการช่วยลดปัญหาคนล้นคุก ตลอดจนการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับงานยุติธรรมที่อาจเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการแก้ไขฟื้นฟู ตลอดจนการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับงานยุติธรรมที่อาจเป็นหนทาง

³⁴ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 14-17.

หนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเกิดขึ้นก่อนพ้นโทษ ซึ่งจะทำให้การกลับสู่สังคมของผู้กระทำผิดเกิดขึ้นได้จริง³⁵

(4) การลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด³⁶ แนวคิดของการการลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Rehabilitation) เป็นแนวคิดจากสำนักปฏิฐานนิยม (Positive School) ที่เชื่อในเจตจำนงกำหนด (Determinism) ของมนุษย์ที่ว่า การกระทำความผิดของมนุษย์เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ กดดัน หรือผลักดัน เช่น สภาพร่างกาย จิตใจ สังคมแวดล้อมที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถหรือกำหนดการกระทำได้อย่างอิสระจึงเป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิดขึ้นดังนั้นการลงโทษจึงมิได้มองที่ความผิดที่เกิดขึ้น หากแต่เป็นการมองที่สาเหตุของการกระทำและการปรับเปลี่ยนแก้ไขที่เน้นไปยังพฤติกรรมของตัวผู้กระทำผิดมากกว่าการลงโทษ และในปัจจุบันการลงโทษดังกล่าวยังเป็นที่ยอมรับว่าสามารถป้องกันอาชญากรรมได้จริง

การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มุ่งให้เกิดการกลับตัวไม่ให้กลับมาก่อทำผิดซ้ำ และเหมาะสมกับตัวบุคคลที่จะทำให้สามารถกลับเข้าสู่สังคมได้และมีให้การลงโทษเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปมด้อยขึ้นมา โดยแนวความคิดดังกล่าวเกิดจากความเชื่อทางศาสนาที่ว่าบุคคลมีความสามารถที่จะสำนึกกับความผิดของตนได้ ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวเป็นต้นกำเนิดของระบบเรือนจำในศตวรรษที่ 19 และวิธีการในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดมีด้วยกัน 2 รูปแบบ คือ การฝึกทักษะทางสังคม (Social skill) เช่น การฝึกวิชาชีพ การให้การศึกษา เป็นต้น และการปรับเปลี่ยนด้านจิตวิทยา (Psychological transformation) เช่น การใช้จิตบำบัด การให้ปรึกษาแนะแนว เป็นต้น ร่วมกับการอาศัยหลักและวิธีการทางสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนิสัยที่เหมาะสม โดยการแก้ไขฟื้นฟูซึ่งมีด้วยกัน 2 แบบ คือ การแก้ไขฟื้นฟูเป็นรายบุคคล และการแก้ไขฟื้นฟูเป็นรายกลุ่ม

อย่างไรก็ดี ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดนี้ ยังมีแนวคิดที่ว่าเป็นทฤษฎีแก้ไขฟื้นฟูโดยเจ้าพนักงาน (Rehabilitation) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดจากความก้าวหน้าของทฤษฎีจิตวิทยาของฟรอยด์ (Freud) และสังคมศาสตร์แขนงต่างๆ ฟรอยด์ เสนอว่า อาชญากรรมไม่ใช่การกระทำโดยเจตนาฝ่าฝืนบรรทัดฐานของสังคมเสมอไป แต่อาจเป็นปฏิกิริยาสนองตอบโดยไร้

³⁵ แหล่งเดิม.

³⁶ แหล่งเดิม.

สำนึกต่อปัญหาส่วนบุคคล ผู้กระทำความผิดอาจเป็นคนเจ็บป่วยมากกว่าจะเป็นคนชั่วร้าย การฝ่าฝืนกฎหมาย จึงน่าจะเป็นการเจ็บป่วยมากกว่าการมีเจตนากระทำความผิดอย่างชัดแจ้ง³⁷

แนวคิดดังกล่าวนี้ เชื่อว่ามีที่มาจากสำนักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา สำนักโปซิติฟ ซึ่งมี ซิซาร์ ลอมโบรโซ เป็นผู้นำ เนื่องจากสำนักนี้เห็นว่า อาชญากรรมมิใช่เป็นการกระทำโดยเจตนา การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดจึงเน้นที่การแก้ไขฟื้นฟูมากกว่าการลงโทษ และต้องการผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาชีพเฉพาะทางเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงมีการปฏิรูปการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดกฎหมายจึงยอมให้ศาลชะลอการกำหนดคำบังคับได้จนกว่าจะมีการทำรายงานข้อเท็จจริงเกี่ยวกับจำเลย พร้อมทั้งความเห็นและข้อเสนอแนะต่อศาล พนักงานคุมประพฤติ จิตแพทย์ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทำให้คำพิพากษาที่ไม่ตายตัวได้ถูกนำมาใช้เพื่อให้หน่วยงานราชทัณฑ์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของผู้กระทำความผิด โดยผ่านกระบวนการจำแนกประเภทและกระบวนการแก้ไขฟื้นฟู³⁸

การแก้ไขฟื้นฟูโดยเจ้าพนักงานในระบบงานราชทัณฑ์ ได้มีการจัดสถานที่ต่างๆ ที่ออกแบบมาเพื่อแก้ไขผู้กระทำความผิดประเภทต่างๆ เช่น เด็กและเยาวชน ผู้ติดยาเสพติด ผู้กระทำความผิดทางเพศ ที่แตกต่างกัน มีการให้คำปรึกษาแนะนำ การเยียวยาทางจิตและการรักษาด้วยยา ตลอดจนการสอนทางวิชาการและการฝึกอบรมวิชาชีพให้แก่ผู้กระทำผิด และมีการกำหนดบทบาทพิเศษสำหรับเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ เช่น การเป็นผู้ดูแลรักษา เป็นผู้ควบคุม เป็นผู้แก้ไขเยียวยา เป็นผู้ให้การศึกษา และเป็นผู้อบรมวิชาชีพแก่ผู้กระทำความผิด³⁹

การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ผู้กระทำผิดแล้วยังถือเป็นการป้องกันสังคมร่วมด้วย อย่างไรก็ตามการลงโทษเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูก็ยังมีข้อจำกัดอยู่แต่ก็นับเป็นวัตถุประสงค์ที่ได้มีการเลือกนำมาปฏิบัติเป็นหลักและถือว่าสามารถก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม หากงานราชทัณฑ์ได้ให้ความสำคัญในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นหลักก็จะทำให้งานสังคมสงเคราะห์สามารถเข้ามามีบทบาทร่วมกับงานราชทัณฑ์ได้อย่างชัดเจน

(5) การลงโทษเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการกลับสู่สังคม⁴⁰ การลงโทษเพื่อการเสริมสร้างพัฒนา (Reintegration) นี้ มุ่งเน้นให้ผู้กระทำความผิดที่อยู่ในเรือนจำเป็นเวลานานสามารถกลับมาใช้

³⁷ สราวุฒิ แก้วเจือ สาวิตรี ศรีนภสัทธ์ ศิวพร หนูเอก พรอนงค์ มิถุนันธุ์ ฉัฐพล จึงสิริรุ่งเรือง และฉัฐชัย สุจิตยานนท์. (2547). *อาสาสมัครคุมประพฤติกับความสำเร็จในการคืนคนดีสู่สังคม กรณีศึกษา : สำนักงานคุมประพฤติประจำศาลอาญา*. หน้า 7.

³⁸ แหล่งเดิม.

³⁹ แหล่งเดิม.

⁴⁰ สักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 14-17.

ชีวิตในสังคมได้อีกครั้งหนึ่งหลังจากพ้นโทษ เนื่องจากการต้องโทษเป็นเวลานานอาจก่อให้เกิดวัฒนธรรมของนักโทษ (inmate subculture) ทำให้ผู้พ้นโทษมักประสบปัญหาการปรับตัวทำให้การกลับสู่สังคมเป็นไปได้ยากลำบาก รวมทั้งการถูกตีตราจากสังคมทั้งจากครอบครัว ชุมชน รวมทั้งมาตรการทางกฎหมายที่ยังคงกีดกันการทำงานของบุคคลกลุ่มนี้ ทำให้อดีตผู้ต้องขังต้องประสบปัญหาหลังการพ้นโทษ และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำขึ้น

การให้ความสำคัญเรื่องการกลับสู่สังคมได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการทำงานทั้งการทำงานภายในงานราชทัณฑ์เอง ตลอดจนการดึงภาคส่วนต่างๆ ของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมปัจจุบันได้มีหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมในการช่วยเหลือผู้พ้นโทษทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งนี้การดำเนินงานดังกล่าวนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้กระทำผิดหลังพ้นโทษและสังคมแล้วยังเป็นการก่อประโยชน์ให้กับงานราชทัณฑ์ในการลดการกลับเข้ามาในเรือนจำซึ่งจะเป็นการป้องกันการเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาได้เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดหรือกระบวนทัศน์ในแต่ละยุคสมัยได้นำไปสู่การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดที่แตกต่างหลากหลาย ลงโทษไม่ได้มุ่งเพื่อการแก้แค้นทดแทนหรือการกีดกันจากสังคมแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการมุ่งสู่การแก้ไขฟื้นฟูทั้งสภาพร่างกายและจิตใจของผู้กระทำผิด เพื่อให้ผู้กระทำผิดมีความพร้อมที่จะกลับไปสู่การใช้ชีวิตในสังคมอีกครั้งหนึ่งและไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำขึ้นอีก

“คืนคนดีสู่สังคม” จึงเป็นคำที่เกิดจากผลของการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของสำนักคิดทางอาชญาวิทยา ที่มีวัตถุประสงค์และรูปแบบการลงโทษที่มุ่งให้การลงโทษเป็นไปเพื่อการแก้ไขฟื้นฟู และการกลับสู่สังคมของผู้กระทำผิด ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่ได้รับการยอมรับมากในปัจจุบัน เนื่องจากการลงโทษที่มีได้มองในส่วนความผิดที่เกิดขึ้น หากแต่เป็นการมองไปยังสาเหตุของการกระทำผิด และการแก้ไขที่เน้นยังตัวผู้กระทำผิดมากกว่าการลงโทษ ซึ่งแสดงถึงการคำนึงถึงผลในอนาคตที่มีทั้งหลักมนุษยธรรมและเมตตาธรรม ตลอดจนเชื่อว่าท้ายที่สุดแล้วผู้ต้องขังจะต้องกลับคืนสู่สังคม และการลงโทษบนวัตถุประสงค์ดังกล่าวจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการป้องกันสังคม เสริมสร้างการกลับมาใช้ชีวิตร่วมกับสังคมได้อีกครั้งหลังจากพ้นโทษ โดยไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำ อีกทั้งยังมีให้การลงโทษเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปมด้อยอันเกิดจากการตีตราและประทับมลทินจากสังคมที่อาจทำให้ผู้ต้องขังประสบปัญหาหลังการพ้นโทษ และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

อย่างไรก็ดี จุดมุ่งหมายในการลงโทษ จึงมิได้มีจุดมุ่งหมายอย่างเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งแม้แต่มีจุดมุ่งหมายหลายประการนั้น ก็อาจสนับสนุนซึ่งกันและกันหรืออาจขัดแย้งกันได้⁴¹

ผู้ศึกษาเห็นว่า แนวคิดในการลงโทษในปัจจุบัน มีแนวโน้มที่มุ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคตของผู้กระทำความผิด กล่าวคือ เป็นการลงโทษที่มุ่งเน้นเยียวยา แก้ไข และฟื้นฟู ทั้งสภาพร่างกายและจิตใจของผู้กระทำความผิด เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมที่เมื่อผู้กระทำความผิดได้รับการลงโทษจนครบกำหนดแล้ว จะสามารถกลับไปดำรงอยู่กับสังคม หรือชุมชนของตนเองได้อย่างปกติสุข และไม่มีแนวโน้มที่จะกลับมากระทำความผิดซ้ำอีก

2.2.2 การบังคับโทษจำคุก

“การบังคับโทษ” ตรงกับคำศัพท์ในภาษาอังกฤษว่า “Penalty” มีการให้นิยามความหมายตาม Black’s Law Dictionary ไว้ว่า “การบังคับโทษ” เป็นการลงโทษที่มีการกำหนดโทษผู้กระทำความผิดโทษจำคุกในเรือนจำหรือการปรับและวิธีอื่นๆ รวมถึงการลงโทษเป็นจำนวนเงินที่พิจารณาตามความเสียหายของแต่ละความผิดที่ได้กระทำกับรัฐหรือพลเรือน เป็นเรื่องของการทดแทนชดเชยให้กับคู่กรณีฝ่ายที่รับความเสียหายและสูญเสียจากการกระทำอาชญากรรมที่เกิดขึ้น⁴²

โดยวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกนั้นมีความแตกต่างจากวัตถุประสงค์ของการลงโทษ ที่มุ่งเน้นการลงโทษตามคำพิพากษาเป็นหลัก หากแต่การบังคับโทษจำคุกนั้นมุ่งที่จะปรับเปลี่ยนฟื้นฟู แก้ไขพฤติกรรมของผู้ที่บกพร่องในเรื่องต่างๆ ที่เป็นเหตุให้กระทำความผิดต่อกฎหมายอาญาอันเป็นนิกตีกาสังคม⁴³ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกยังสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เพื่อให้มีการดำรงชีวิตในอนาคตโดยปราศจากการกระทำความผิดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม และประการที่สอง เพื่อเป็นการคุ้มครองสังคม⁴⁴

⁴¹ ประธาน วัฒนวานิชย์. (2541). เล่มเดิม. หน้า 15.

⁴² Bryan A. Garner. (2004). *Black’s Law Dictionary*. p. 1168.

Penalty 1. Punishment imposed of a wrongdoer, usu in the form of imprisonment or fine : esp., a sum of money exacted as punishment for either a wrong to the state or a civil wrong (as distinguished from compensation for the injured party’s loss) Though usu. For crimes, penalties are also sometimes imposed for civil wrong.

⁴³ ธาณี วรภัทร์ ก (2554). เล่มเดิม. หน้า 94-95.

⁴⁴ แหล่งเดิม. หน้า 95.

“การบังคับโทษ” จึงเป็นมาตรการในการดำเนินการเกี่ยวกับโทษจำคุกและโทษ หรือวิธีการเพื่อความปลอดภัยที่เป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคล⁴⁵ การบังคับโทษ จะต้องดำเนินการตาม “กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ” (Strafvollzugsrecht หรือ Penalty Law หรือ Prison Law) ซึ่งกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษของประเทศไทยที่สำคัญ คือ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และกฎกระทรวงซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว⁴⁶ ที่ได้ให้คำนิยามของคำว่า “บุคคลที่ต้องถูกบังคับโทษจำคุก” หมายถึง ผู้ต้องขัง ที่มีสถานะเป็นนักโทษเด็ดขาด ได้แก่ บุคคลที่ถูกขังตามหมายจำคุก ตามคำพิพากษาถึงที่สุด

การบังคับโทษจำคุกนั้น จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการดำเนินการที่มีความจำเป็นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษ ที่มุ่งก่อให้เกิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด โดยอาศัยทฤษฎีการลงโทษเพื่อปรับปรุงแก้ไข (Rehabilitation Theory) มาเป็นวิธีการในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด โดยใช้วิธีการอบรมและแก้ไขนิสัยของผู้กระทำความผิดรายบุคคล จากแนวความคิดนี้ ทำให้เกิดมาตรการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในลักษณะของมาตรการควบคุมตัว (Custodial Treatment) โดยอาศัย “เรือนจำ” หรือ “ทัณฑสถาน” เป็นสถานที่ดำเนินการ⁴⁷ ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี Packer ได้กล่าวไว้ว่า “อะไรคือวิธีการที่สำคัญของการลงโทษที่มีความประสงค์ในการแก้ไขตามปัญหานี้ตอบได้ว่า สิ่งที่สามารถปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำความผิดได้ สิ่งนั้นคือวิธีการที่ดีที่สุด เพราะผู้กระทำความผิดแต่ละคนได้กระทำความผิดไป ย่อมมีปัญหาและนิสัยที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น เราต้องปฏิบัติต่อแต่ละคนไม่เหมือนกัน แล้วแต่ว่าการลงโทษแบบไหนจึงจะเหมาะสมแก่ผู้กระทำความผิดมากที่สุด”⁴⁸

การบังคับโทษ จึงต้องพยายามมุ่งยกระดับสามัญสำนึกและพฤติกรรมที่ตกต่ำของผู้กระทำความผิดให้ขึ้นมาสู่ระดับปกติของผู้คนในสังคม โดยอาศัยหลักการที่ว่า มนุษย์เป็นประติสฐกรรมที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นพิเศษให้สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ และสามารถพัฒนาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนิสัยและพฤติกรรมได้ จึงต้องมีการส่งเสริมคุณค่าในตัวบุคคล ส่งเสริม

⁴⁵ vgl. etwa Claus Roxin. Strafvollzugsrecht, 24 Auflage, pp. 430-431 (อ้างถึงใน คณิต ณ นคร. (2549). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. หน้า 46)

⁴⁶ แหล่งเดิม. หน้า 46.

⁴⁷ ชีรรัตน์ สัมมา. (2546). *กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ: ศึกษากรณีการลดวันต้องโทษจำคุก*. หน้า 26.

⁴⁸ Herbert I. Packer. *The Limits of the Criminal Sanction*. p. 54.

ความสามารถของบุคคล ต้องแสดงผลลัพธ์ของความคิดและการกระทำ รวมทั้งผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจสำหรับความเป็นไปได้ที่จะหาเลี้ยงชีพเพื่อชดเชยจุดอ่อนหรือสิ่งบกพร่องของแต่ละคน ซึ่งการบำบัด ปรับปรุง แก้ไขนี้ ผู้กระทำความผิดที่ได้รับโทษแต่ละรายจะไม่เหมือนกัน จึงต้องมีวิธีการวิเคราะห์หาสาเหตุและวางแผนการบังคับโทษเป็นรายๆ ไป ซึ่งผลท้ายสุดก็คือการที่ผู้กระทำความผิดที่ได้รับโทษแล้ว เมื่อพ้นโทษจะไม่กลับมากระทำความผิดซ้ำอีก⁴⁹

ภารกิจในการบังคับโทษผู้กระทำความผิดในลักษณะต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษจำคุกและวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษ โดยมีมุ่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชั่วของบุคคลและคืนคนดีสู่สังคม กฎหมายบังคับโทษ ได้แก่ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่บริหารจัดการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของภารกิจของกฎหมายบังคับโทษ ได้แก่ กรมราชทัณฑ์ นั่นเอง⁵⁰

ดังนั้น กฎหมายอาญาบังคับโทษจำคุก จึงหมายถึงกฎหมายที่มีภารกิจในการบังคับโทษจำคุกผู้กระทำความผิดในลักษณะต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษและการบังคับโทษ โดยมีมุ่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชั่วของบุคคลและคืนคนดีสู่สังคม อันได้แก่ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 รวมทั้งกฎหมายอื่นอีกหลายฉบับที่เกี่ยวข้อง ที่ให้อำนาจแก่ “ราชทัณฑ์” ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักและหน่วยงานสุดท้ายของกระบวนการยุติธรรม แต่ปรากฏว่า ในด้านอัตราค่าจ้างและความพร้อมในการดำเนินงานบังคับโทษจำคุก กลับมีข้าราชการประมาณ 10,720 คน สังกัดส่วนกลาง 620 คน และส่วนภูมิภาค 10,100 คน เท่านั้น ทำให้บุคลากรของกรมราชทัณฑ์ มีจำนวนผู้ต้องขังในภาพรวมอยู่ในสัดส่วน เจ้าพนักงาน 1 คน ต่อผู้ต้องขัง 15 คน⁵¹

อย่างไรก็ดี แม้การศึกษาในเมืองต้นจะพบว่า วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของการบังคับโทษจำคุกจะไม่เหมือนกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษที่มุ่งให้ไปเป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเป็นหลัก หากแต่วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษ เป็นการพัฒนาจากแนวคิดในอดีตของการลงโทษ เข้ามาสู่แนวคิดยุคใหม่ที่มีความเป็นเสรีนิยมในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตลอดจนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยมีมุ่งปรับเปลี่ยน บำบัด ฟันฟู หรือแก้ไขพฤติกรรมของบุคคลที่บกพร่องในเรื่องต่างๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิดกฎหมายอาญาอันเป็นกติกาสังคม จนถึงขนาดที่

⁴⁹ See Clemens Bartollas. (2002). *Invitation to Corrections*.

⁵⁰ ธาณี วรภัทร์ ค (2551). เล่มเดิม. หน้า 15.

⁵¹ สำนักกัทธวิทยา กรมราชทัณฑ์. (2552) (อ้างถึงใน ธาณี วรภัทร์ ค (2554) *โครงการศึกษาสถานการณ์ปัญหาและพัฒนาารูปแบบแนวทางของกฎหมายบังคับโทษจำคุกในประเทศไทย*. หน้า 293)

ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมปกติได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องนำผู้ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ไปปรับปรุง ซ่อมแซม แก้ไข หรือยกระดับความเจริญทางด้านจิตใจและพฤติกรรม ให้อยู่ในระดับเกณฑ์มาตรฐานผู้คนในสังคมปกติอื่นๆ ได้⁵²

แต่จากการศึกษาของ ธาณี วรภัทร์ ปรากฏว่า การศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคของการบังคับโทษจำคุกในประเทศไทยนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายบังคับโทษจำคุกที่ผ่านการศึกษาและมีการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายบังคับโทษ (Penalty Law) เช่น ในต่างประเทศ เช่น สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และญี่ปุ่น เป็นต้น คงมีเพียงแต่ที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ตลอดทั้ง กฎกระทรวงต่างๆ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับแล้ว พบว่ายังขาดการกำหนดภารกิจและเป้าหมายที่ชัดเจน เพราะมุ่งเน้นการควบคุมและการลงโทษมากกว่าการบังคับโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด รวมทั้ง ปัญหาในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังที่เป็นปัญหาทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติเป็นอย่างมาก เนื่องจากการบังคับโทษจำคุก เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แต่ไม่ได้จำกัดสิทธิและเสรีภาพประเภทอื่นๆ ที่ทุกคนในรัฐพึงมีได้ตามรัฐธรรมนูญ เพราะในปัจจุบัน ปัญหาจากการบังคับโทษจำคุกของประเทศไทย เป็นการทำลายสิทธิและเสรีภาพอื่นๆ ตามไปด้วย⁵³

ในการบังคับโทษจำคุกนั้น ในทางปฏิบัติจะต้องมีการดำเนินการเพื่อคัดแยกผู้ต้องขังโดยแบ่งออกได้เป็น 4 ระยะ ดังต่อไปนี้⁵⁴

- 1) ระยะก่อนเข้าสู่การบังคับโทษจำคุก เพื่อจำแนกวัฒนธรรม สังคม การศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา และอื่นๆ ที่แตกต่างกัน
- 2) ระยะในคุก ซึ่งเป็นระยะที่ 1 คือ ระยะจำแนกเข้า เป็นการจำแนกเพื่อจัดทำข้อมูลพื้นฐานของผู้ต้องขังและการควบคุม เช่น เพศ อายุ ฐานความผิด เป็นต้น ผู้ต้องขังที่เข้ามาอยู่ในคุกใหม่ๆ จะยังไม่รู้ชะตากรรม สับสน สูญเสีย และสิ้นหวัง ประกอบกับจิตใจตกอยู่ในภาวะที่ไม่ปกติ
- 3) ระยะในคุก ซึ่งเป็นระยะที่ 2 คือ ระยะเรียนรู้วัฒนธรรมคุก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างจากภายนอกคุกอย่างชัดเจน เป็นช่วงที่ผู้ต้องขังคิดแต่เพียงจะเอาตัวรอดในการใช้ชีวิตในเรือนจำ จะมีสภาพเห็นแก่ตัว คิดเพียงว่าจะอยู่ได้อย่างไร จะเกิดมีพฤติกรรมการสร้างภูมิคุ้มกัน

⁵² ธาณี วรภัทร์ ข เล่มเดิม, หน้า 39.

⁵³ ธาณี วรภัทร์ ข เล่มเดิม, หน้า 294-295.

⁵⁴ แหล่งเดิม, หน้า 295-296.

ในทางที่ผิด เช่น การลักตามร่างกาย การทำตัวเป็นเจ้าของขาใหญ่ ซึ่งคนที่อ่อนแอกว่าก็จะมีลูกพี่
 คุ่มครอง

4) ระยะเวลาในคุก ซึ่งเป็นระยะที่ 3 คือ ระยะจำเนกออก กล่าวคือ เป็นระยะสำคัญประการ
 หนึ่งภายหลังจากที่ผู้ต้องขังรับวัฒนธรรมของคุกนั้นๆ ไปแล้ว จะมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งเมื่อใกล้
 ระยะเวลา ที่เขาจะได้อิสรภาพกลับคืนสู่สังคม การจำเนกดังกล่าว จะมีผลในทางปฏิบัติสำหรับ
 ผู้ต้องขังที่มีใจเข้าร่วมแผนบังคับโทษมากที่สุด ผู้ต้องขังจะมีแรงบันดาลใจและมักจะมี ความ
 ต้องการในการเข้าร่วมโปรแกรมบังคับโทษต่างๆ การฝึกอาชีพที่จะสามารถนำไปประกอบอาชีพได้
 จริงอย่างมีประสิทธิภาพเมื่อพ้นโทษ

อย่างไรก็ดี การดำเนินการเพื่อบังคับโทษจำคุกในประเทศไทย ยังคงประสบกับปัญหา
 ของที่พบว่า มีผู้ต้องขังที่ต้องซ้ำเป็นครั้งที่สอง หรือกว่านั้น แม้จะมีจำนวนสัดส่วนรวมกันประมาณ
 ร้อยละสิบ เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ต้องขังที่ต้องโทษครั้งแรกที่จำนวนมากและส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ที่มี
 จำนวนร้อยละ 86.1 จากการศึกษาของธานี วรภัทร์ เป็นการแสดงให้เห็นว่า แนวทางหรือวิธีการ
 บังคับโทษจำคุกของประเทศไทย ยังคงขาดประสิทธิภาพและขาดเป้าหมายและแนวทางในการ
 ดำเนินการอย่างชัดเจน ทั้งยังไม่สอดคล้องกับแนวทางของต่างประเทศ ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไป

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขัง

การเตรียมการปลดปล่อย (Pre-release) หรือการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องขังที่จะ
 ได้รับการปล่อยตัวจากเรือนจำ หรือทัณฑสถาน ให้สามารถปรับตัวและจิตใจ ให้กลับคืนสู่
 ครอบครัว สังคม และชีวิตปกติ ตลอดจนมีอาชีพที่สุจริตเลี้ยงตนเองและครอบครัวต่อไปได้นั้นถือ
 เป็นการคุ้มครองป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมที่มีประสิทธิภาพมากประการหนึ่ง และ
 จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการแก้ไข ฟื้นฟูผู้กระทำความผิด
 โดยวิธีการทางทัณฑวิทยาแนวใหม่ในเรือนจำและทัณฑสถาน ทั้งนี้ แม้เรือนจำในปัจจุบันจะได้
 พยายามหาแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอย่างมีมนุษยธรรม เพื่อให้ฟื้นฟูแก้ไขบุคคล
 เหล่านั้น ให้กลับตนเป็นพลเมืองดีภายหลังจากที่พ้นโทษไปแล้วก็ตาม แต่จากสภาพแวดล้อมที่
 แตกต่างจากสังคมภายนอก การต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบเป็นเวลานานๆ ทำให้ผู้กระทำความผิด
 ประสบปัญหาในการปรับสภาพชีวิตและกลับคืนสู่ชีวิตปกติในสังคม ดังนั้น เรือนจำและทัณฑ
 สถานจึงต้องมีการเตรียมการปลดปล่อย เพื่อให้ผู้ต้องขังพร้อมที่จะออกไปเผชิญชีวิตกับสังคม
 ภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเตรียมการปลดปล่อย

การเตรียมการปลดปล่อย (Pre-release) เป็นแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยวิธีการแก้ไขฟื้นฟูจิตใจให้กลับตนเป็นพลเมืองดีและสามารถปรับสภาพชีวิตกลับคืนสู่ชีวิตปกติในสังคมภายนอกได้ ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดสำคัญๆ 4 ประการ⁵⁵ คือ

1) ปรัชญาของการลงโทษเปลี่ยนไปจากการแก้แค้นเป็นการแก้ไข ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีการตื่นตัวทางด้านมนุษยธรรมมีการตื่นตัวทางด้านมนุษยธรรมมีการนำความรู้ทางจิตวิทยาและสังคมวิทยาไปใช้ในการศึกษาถึงสาเหตุการกระทำผิด ซึ่งพบว่าสาเหตุเกิดจากทางร่างกาย จิตใจ หรือสังคม ดังนั้นการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด จึงควรเป็นการแก้ไขปรับปรุงผู้กระทำความผิดด้วยการอบรม ให้มีความสำนึกไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม ตลอดจนหาวิธีการแก้ไขให้ตรงกับสาเหตุในการกระทำผิดนั้นๆ เนื่องจากเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า การลงโทษด้วยวิธีการแก้แค้นผู้กระทำความผิดเพียงวิธีเดียวไม่สามารถทำให้ผู้กระทำความผิดกลับตนเป็นพลเมืองดีได้ ในทางตรงกันข้ามอาจทำให้ผู้กระทำความผิดมีนิสัยและพฤติกรรมที่เลวลงยิ่งขึ้น ดังนั้น ปรัชญาการลงโทษเพื่อปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำความผิดจึงมีความมุ่งหมายเพื่อป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิด กลับมากระทำความผิดซ้ำอีก ทำให้เกิดวิธีการปฏิบัติในรูปแบบต่างๆ แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำ เช่น การฝึกอาชีพ การศึกษาอบรมทางด้านวิชาสามัญ ด้านธรรมศึกษา จิตวิทยา สังคมสงเคราะห์ ฯลฯ รวมทั้งการเตรียมการปลดปล่อย ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการแก้ไขผู้กระทำความผิด

นักอาชญาวิทยามีความเห็นว่าการเตรียมการปลดปล่อยผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติที่ยุ่งยากและสำคัญที่สุด ผลแห่งการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำที่ดีแล้วนั้นอาจจะประสบความสำเร็จล้มเหลวได้ หากขาดแผนการเตรียมการปลดปล่อยที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากว่าในระหว่างที่ผู้ต้องขังถูกคุมตัวอยู่ในเรือนจำ ย่อมไม่อาจที่จะทราบถึงความเป็นไปหรือความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกเมื่อได้รับการปลดปล่อย อาจจะประสบปัญหาการปรับสภาพชีวิตที่เป็นอิสระขึ้นได้ เป็นผลให้เกิดปัญหาขัดแย้งในจิตใจและหากได้รับการดูหมิ่นจากสังคมภายนอกด้วยแล้ว ก็อาจจะประพฤติดนเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมขึ้นอีก⁵⁶

2) การป้องกันสังคมจากอาชญากรรม ผู้พ้นโทษจำนวนไม่น้อยต้องกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก (recidivism) เพราะปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการเตรียมการ

⁵⁵ เพลินใจ แต่เกษม. (2540). หน้า 311-313 (อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช. (2545). *ความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกของผู้ต้องขังเรือนจำคลองเปรมก่อนได้รับการปลดปล่อย*. หน้า 14-15).

⁵⁶ ประเสริฐ เมฆมณี. (2523). *หลักทัณฑ์วิทยา*. หน้า 498.

ปลดปล่อย และมีหน่วยงานที่คอยให้ความช่วยเหลือแก้ปัญหาให้กับผู้กระทำผิดภายหลังปล่อยตัวให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งแนวทางการแก้ปัญหาแบบนี้ กันเธอร์ ไคเซอร์ (Gunther, Kaiser)⁵⁷ ได้มีความเห็นเกี่ยวกับการเตรียมการปลดปล่อยก่อนและหลังพ้นโทษว่า เป็นการป้องกันตรงประเด็นและสามารถป้องกันสังคมจากอาชญากรรมได้ โดยผู้กระทำไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ และสังคมก็ไม่ได้รับความเสียหายส่วนหนึ่ง เนื่องจากในขณะที่ต้องโทษอยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานจะได้รับประสบการณ์ ดังนี้

(1) การได้รับผลกระทบทางสุขภาพกาย สุขภาพจิต ซึ่งเกิดจากการต้องเผชิญกับการสูญเสียเสรีภาพ อิสรภาพและสิทธิต่างๆ ที่เคยมี นับตั้งแต่การถูกตรวจค้นร่างกายอย่างละเอียด การสวมใส่เครื่องแบบผู้ต้องขัง การถูกตัดผม เหล่านี้ล้วนทำให้สถานภาพเก่าของเขาถูกเปลี่ยนให้สูญเสียสิ้นพร้อมๆ กับการแทนที่ของสถานภาพของผู้ต้องขัง คือ ทำลายเอกลักษณ์ที่มีมาก่อนของผู้ต้องขังและเสนอเอกลักษณ์ใหม่ที่มีลักษณะต่ำต้อยกว่าเดิม⁵⁸ การลดสถานภาพและการสูญเสียที่เกิดจากการจำคุกนี้ ทำให้ผู้ต้องขังเกิดอาการทางจิตและความผิดปกติทางบุคลิกภาพ อาการซึมเศร้า แยกตัวจากสังคม วิดกกังวล ก้าวร้าว และหวาดระแวง ผลกระทบของเรือนจำที่มีต่อผู้ต้องขังอีกประการคือผลกระทบต่อสุขภาพกาย การที่ต้องอยู่กันอย่างแออัด ร่วมกับผู้ต้องขังอื่น การที่ต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิต ล้วนแต่มีผลต่อเนื่องมาถึงปัญหาการปรับตัวของผู้กระทำผิดภายหลังพ้นโทษ

(2) เรือนจำยังเป็นที่รวมของผู้กระทำผิดในประเภทต่างๆ หลายประเภท และโดยสภาพของเรือนจำแล้ว ผู้กระทำผิดเหล่านี้จะต้องอยู่รวมกัน และคบหาสมาคมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น โอกาสที่จะมีการถ่ายทอดทางเทคนิคในการประกอบอาชญากรรม ตลอดจนทัศนคติต่อการกระทำผิด ในระหว่างผู้ต้องขังก็อาจจะมีมากขึ้น จึงทำให้ผู้ต้องขังที่ไม่มีสันดานเป็นผู้ร้ายได้รับการถ่ายทอดทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนแบบแผนการดำเนินชีวิตต่างๆ จากผู้ต้องขังที่มีความชัดเจนแล้วได้ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขผู้กระทำผิดประเภทที่ได้กระทำผิดโดยพลั้งพลาด⁵⁹

(3) การแก้ไขผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำนั้น เป็นการบังคับให้ผู้กระทำผิดเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขตนเอง ผู้ต้องขังในเรือนจำไม่อาจเลือกเข้าร่วมในกิจกรรมตามความสมัครใจ ทำให้

⁵⁷ Gunther, Kaiser. (1984). *Prison Systems & Correctional Law : Europe, The United States, and Japan A Comparative Analysis*. pp. 64-65.

⁵⁸ พัชราภรณ์ เวชวงศ์วาน. (2532). “ผลกระทบของการถูกจองจำต่อผู้ต้องขัง.” *วารสารราชทัณฑ์* หน้า 18-23.

⁵⁹ นัทธี จิตสว่าง ข (2535). *หลักทัณฑวิทยา*. หน้า 32.

ผู้ต้องขังไม่ได้รับประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่ ซึ่งการบังคับนั้นเป็นข้อบกพร่องประการหนึ่งในการแก้ไขผู้กระทำผิด โดยใช้เรือนจำ และทำให้การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำขาดประสิทธิภาพในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดอย่างแท้จริง

(4) ค่านิยม และวัฒนธรรมที่เขาเรียนรู้จากชีวิตในเรือนจำต่างจากค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมภายนอกเป็นอย่างมาก ผู้กระทำผิดที่พ้นโทษจึงอาจรู้สึกแปลกรู้สึกที่ไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมภายนอก ตลอดจนการจำคุกเป็นมลทินอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมภายนอกไม่ยอมรับพวกเขาและเป็นอุปสรรคทำให้ผู้กระทำผิดไม่สามารถเริ่มชีวิตภายใต้กรอบกฎหมาย โดยการหางานเลี้ยงชีพตนเองและเข้ากิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ได้ ความรู้สึกแปลกแยกของผู้กระทำผิดต่อสังคมและการไม่ยอมรับของสังคมนี้อาจมีผลให้ผู้กระทำผิดปรับตัวต่อสังคมปกติไม่ได้และหันไปกระทำผิดซ้ำอีกครั้ง โดยใช้พฤติกรรมผิดกฎหมายที่เรียนรู้ขณะจำคุกมาใช้ในการก่ออาชญากรรม

ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ล้วนมีผลต่อเนื่องมาถึงปัญหาการปรับตัวเพื่อกลับคืนชีวิตปกติในสังคม ซึ่งนับเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญมาก ซึ่งหากปราศจากการให้ความช่วยเหลือแล้วอาจทำให้ผู้กระทำผิดหวนกลับไปกระทำผิดซ้ำขึ้นอีกภายหลังพ้นโทษ เนื่องจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตบีบบังคับ ดังนั้นการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังที่ใกล้จะพ้นโทษ เพื่อกลับเข้าสู่สังคมจึงเป็นมาตรการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ได้กล่าวมาแล้ว และเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากการแก้ไขพัฒนาพฤติกรรมของผู้กระทำผิดในเรือนจำ

3) การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ต้องขัง แนวความคิดเกี่ยวกับการเตรียมปลดปล่อยได้เกิดขึ้นเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ต้องขัง เพราะผู้ต้องขังนั้นเปรียบเทียบกับได้กับคนเจ็บ ในระหว่างถูกคุมขังก็ต้องการเฝ้ารักษา เป็นการเตรียมให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมอย่างเป็นปกติสุข เพื่อสังคมจะได้เป็นสุขด้วยเมื่อเขาพ้นโทษข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรมที่ต้องยอมรับกันก็คือ ผู้ต้องโทษส่วนใหญ่มิได้ใช้ชีวิตตลอดชีวิตของเขาอยู่ในที่คุมขังหากแต่มีวันใดวันหนึ่งในอนาคต เขาจะต้องกลับออกมาสู่โลกภายนอก และมาใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นๆ ในชุมชนต่อไป โดยเปรียบผู้ต้องขังเป็นผู้ป่วย ระหว่างถูกคุมขังก็ต้องการเฝ้ารักษาเพื่อให้ร่างกายและจิตใจฟื้นกลับคืนสู่สภาพปกติสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข เมื่อพ้นโทษ การให้ความสงเคราะห์ผู้ต้องขังเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเรื่องมนุษยธรรมด้วย ต้องเตรียมแผนการปลดปล่อยอย่างเป็นขั้นตอนให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และผู้ต้องขังได้รับความพอใจด้วย

การให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ต้องขังจึงควรเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนเพื่อให้เขาปรับตัวเองให้เป็นคนปกติ และสำหรับผู้ที่กำลังจะได้รับการปลดปล่อยควรเน้นที่

ช่วยให้เขาปรับตัวเข้ากับสังคมได้ และเพื่อประสิทธิภาพในการเตรียมการปลดปล่อย (Pre-release Programs) และการให้บริการด้านติดตามผลสงเคราะห์ (After-Care Services) แก่ผู้ต้องขังที่ได้รับการปลดปล่อยอย่างจริงจัง⁶⁰

4) กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ซึ่งจากข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ ข้อ 60 (2) ได้บัญญัติหลักการนี้ไว้แน่ชัดว่า

“ก่อนครบกำหนดโทษ ชอบที่จะดำเนินการเป็นขั้นตอนตามความจำเป็นเพื่อให้มั่นใจว่าผู้ต้องขังจะมีความเคยชินในการก้าวสู่การใช้ชีวิตในสังคมโดยลำดับ ซึ่งความมุ่งหมายนี้ จะบรรลุผลได้ก็ด้วยองค์กรที่ดำเนินการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว ณ ทัณฑสถานแห่งนั้นหรือแหล่งอื่นที่เหมาะสม รวมทั้งการปล่อยตัวระหว่างพิจารณา โดยให้มีการคุมประพฤติที่มีใช้การควบคุมโดยตำรวจ แต่ต้องอยู่ภายใต้การสอดส่องดูแลและการสังคมสงเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพด้วย”

ด้วยเหตุนี้ เรือ่นจำต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามข้อกำหนดนี้ในเรื่องการเตรียมปลดปล่อยเป็นสำคัญ

2.3.2 รูปแบบและวิธีเตรียมการปลดปล่อย

การปลดปล่อยผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติที่ซับซ้อนและสำคัญมาก กล่าวคือผู้ต้องขังที่ถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำเป็นเวลานาน จนมีความรู้สึกเคยชินกับการใช้ชีวิตในเรือนจำและไม่ทราบความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก ถ้าได้รับการปล่อยตัวออกไป อาจประสบปัญหาการปรับตัวกับสภาพชีวิตภายนอกที่เป็นอิสระ ย่อมเกิดจากความรู้สึกขัดแย้งในใจจากการดูหมิ่นจากสังคมภายนอก ถูกกีดกันไม่ได้งานทำเพราะสังคมไม่ยอมรับ ด้วยแรงผลักดันเหล่านี้ย่อมส่งผลให้ผู้ต้องขังหวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ ก่อความเดือดร้อนให้กับสังคมอีก เพื่อให้เกิดผลดีแก่การปลดปล่อยและป้องกันอาชญากรรมให้กับสังคม จำเป็นต้องมีการตระเตรียมแผนการปลดปล่อยโดยกำหนดรูปแบบและวิธีเตรียมแผนการปลดปล่อยโดยกำหนดรูปแบบและวิธีเตรียมการปลดปล่อยดังนี้⁶¹

(1) รูปแบบการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง

เป็นวิธีปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยการสงเคราะห์เป็นรายบุคคล ผู้ต้องขังแต่ละคนจะประสบปัญหาความเดือดร้อนแตกต่างกันปัญหาของผู้ต้องขังแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะตัว แม้จะเป็นปัญหา

⁶⁰ ประเสริฐ เมฆมณี. เล่มเดิม. หน้า 499.

⁶¹ แหล่งเดิม. หน้า 220-222.

เรื่องเดียวกัน จึงจำเป็นต้องศึกษาและแก้ไขปรุงแต่งจิตใจผู้ต้องขังแต่ละคนให้สอดคล้องกับลักษณะพฤติกรรมและบุคลิกของผู้ต้องขังนั้นๆ เป็นรายๆ ไป โดยคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญ ดังนี้

1) การพิจารณาแบบอย่าง ค่านิยมพื้นฐานของผู้ต้องขังทั้งในลักษณะที่ดีและเลว ตั้งเป็นข้อสมมติฐานเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการทำนายและวางแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในด้านการปรุงแต่งแก้ไข การรักษาวินัย เป็นต้น และใช้พิจารณาแยกผู้ต้องขังที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมออกห่างจากผู้ต้องขังที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบวินัยของเรือนจำ

2) การวินิจฉัยพฤติกรรมผู้ต้องขัง การเชื่อว่าอาชญากรเหมือนโรคภัยชนิดหนึ่งสามารถบำบัดได้ ถ้าได้ตรวจวิเคราะห์ประวัติผู้ต้องขังรวบรวมเป็นข้อมูลนำมาพิจารณาสาเหตุแห่งการกระทำผิด และวางแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขังซึ่งสามารถกำหนดได้หลายรูปแบบ เช่น การฟื้นฟูแก้ไข ข้อบกพร่องของผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล การใช้กลุ่มบำบัด หรือจิตบำบัดรายบุคคล และการจูงใจให้ผู้ต้องขังประพฤติตนดี เป็นต้น

3) ปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อกูลให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสอดคล้องกับผลของการวิเคราะห์ปัญหาผู้ต้องขัง ดังนี้

(1) วิเคราะห์ลักษณะ ข้อบกพร่องส่วนตัวของผู้ต้องขัง และแยกแยะปัญหาสภาพแวดล้อมทั่วไปอันเป็นสาเหตุแห่งการกระทำผิดโดยกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

(2) วิเคราะห์จิตลักษณะของผู้ต้องขัง และความชำนาญที่มีอยู่เดิมเพื่อประกอบการกำหนดโครงการปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการ ความจำเป็นและความถนัดในการศึกษาและฝึกอาชีพที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องขัง เมื่อพ้นโทษ

(3) วิเคราะห์เรื่องราวภูมิหลังของผู้ต้องขัง ต้องเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ถูกต้อง

(4) กำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลและแยกกลุ่มผู้ต้องขังออกเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อประโยชน์ต่อการให้การศึกษอบรม และควบคุมสอดส่องโดยใกล้ชิด

(2) รูปแบบฟื้นฟูแก้ไขผู้ต้องขัง

รูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังนี้มุ่งส่งเสริมให้ผู้ต้องขังตระหนักและสำนึกในความผิดด้วยตนเอง และพัฒนาทัศนคติ ค่านิยมของผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับความประพฤติที่ยอมรับเชื่อถือในสังคมส่วนรวมโดยอาศัยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญดังนี้

1) การพัฒนาการศึกษา เรือนจำจะต้องจัดให้ผู้ต้องขังทุกคนได้ศึกษาต่อเท่าที่ผู้ต้องขังสามารถจะรับประโยชน์จากการศึกษาได้ การจัดการศึกษาแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังโดยมีเป้าหมาย ดังนี้

(1) เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ให้มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้

(2) เพื่อพัฒนาทัศนคติที่ดีในการดำรงชีวิตของผู้ต้องขังให้เหมือนดั่งพลเมืองดีทั่วไป ด้วยการมุ่งเน้นให้มีความรู้การรักษานามย หน้าที่พลเมืองดี เป็นต้น

(3) เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเรียนรู้ถึงสภาพความเป็นไปของโลกปัจจุบัน

(4) เพื่อใช้กระบวนการเรียนรู้ส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีวัฒนธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม

(5) เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีความใฝ่ใจในอันที่จะศึกษาเพิ่มพูนความรู้ต่อเนื่องอยู่เสมอ

2) การอบรมด้านฝีมืออาชีพ การใช้แรงงานผู้ต้องขังหรือการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติที่จะช่วยให้ผู้ต้องขังขจัดความเกียจคร้าน จิตไม่ฟุ้งซ่าน และได้ความรู้ด้านอาชีพอีกด้วย การฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังมีเป้าหมายและความจำเป็นดังนี้

(1) เพื่อเป็นการลงโทษ การใช้แรงงานผู้ต้องขังเป็นส่วนหนึ่งของการลงโทษ ซึ่งนิยมใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

(2) เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการทำงาน การใช้ผู้ต้องขังทำงานอยู่ภายใต้การควบคุม หรือฝึกฝนอบรมอาชีพในระหว่างถูกควบคุมตัว จนเกิดความเคยชินกับการทำงาน ถือว่าเป็นการเพาะนิสัยการทำงานให้กับผู้ต้องขัง พร้อมทั้งเกิดความตระหนักถึงคุณประโยชน์จากการทำงานนั้นๆ

(3) เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษ ความรู้และประสบการณ์ในการฝึกวิชาชีพที่ผู้ต้องขังได้รับจะช่วยให้ผู้ต้องขังนำไปใช้หาเลี้ยงชีพได้ ภายหลังพ้นโทษ

3) การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติที่มีผลต่อการปรุงแต่งแก้ไขจิตใจผู้ต้องขังโดยตรง ซึ่งต้องมีศิลปะในการอบรมจิตใจผู้ต้องขัง โดยเฉพาะการอบรมก่อนพ้นโทษ ซึ่งเป็นการเตือนสติผู้ต้องขังให้สำนึกถึงความผิดพลาดแต่หนหลัง มิให้เกิดความผิดพลาดซ้ำได้อีก การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังอาศัยการอบรมทางศาสนา ผู้ต้องขังนับถือศาสนาใดก็ถือปฏิบัติตามศาสนาที่นับถือ มุ่งสอนหล่อหลอมให้กระทำดี ละเว้นความชั่ว ฟื้นฟูศีลธรรม และหน้าที่พลเมืองดีแก่ผู้ต้องขัง เพื่อช่วยขัดเกลานิสัยจิตใจ ให้รู้สำนึกผิด กลับตนเป็นคนดีของสังคม

ดังนั้น การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว จึงเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีความสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการแก้ไข ฟื้นฟูผู้ต้องขังภายหลังการต้องโทษ ซึ่งผ่านกระบวนการจำแนก

การเข้าสู่โปรแกรมต่างๆ ที่ทางเรือนจำและทัณฑสถานกำหนดไว้แล้ว การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยเป็นขั้นตอนที่มีความต่อเนื่องและสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวและพร้อมกลับสู่สังคมโดยไม่หวนมากระทำผิดซ้ำอีก อันเป็นภาระงานที่กรมราชทัณฑ์จะต้องดำเนินการดูแลรับผิดชอบ การแก้ไขฟื้นฟูพื้นฐานหรือการแก้ไขฟื้นฟูเฉพาะมีอาจสมบูรณ์หรือประสบความสำเร็จได้หากปราศจากการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นเหตุที่นำไปสู่ความล้มเหลวในการปรับตัวของผู้ต้องขังหลังพ้นโทษ และอาจก่อให้เกิดการกลับมากระทำผิดซ้ำได้อีก การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยจึงมีความสำคัญต่อการกลับสู่สังคมของผู้ต้องขังเป็นอย่างมาก⁶²

แนวคิดดังกล่าว มีความสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด และทฤษฎีการลงโทษเพื่อเสริมสร้างพัฒนาและการกลับสู่สังคม ที่มุ่งเน้นวิธีการที่จะให้ผู้กระทำความผิดได้ปรุงแต่งขัดเกลา อบรมนิสัย พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี โดยการให้การศึกษาหรือฝึกอาชีพ นอกจากนี้ ยังมีมาตรการกึ่งควบคุม (Half-Way-House) การจำคุกในวันหยุดสุดสัปดาห์หรือเป็นระยะ (Periodic Detention or Weekend Imprisonment) หรือการควบคุมผู้ต้องขังไว้ในที่อยู่อาศัยของตนเอง โดยใช้เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ (House-Arrested) และมาตรการไม่ควบคุม (Non-Custodial Treatment) ได้แก่ การคุมประพฤติ (Probation) การพักการลง (Parole) การลดวันต้องโทษ (Remission of Sentence) เป็นต้น มาตรการหรือรูปแบบต่างๆ เหล่านี้ ต้องวิวัฒนาการเพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการแก้ไขผู้กระทำความผิดอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม⁶³

การเตรียมการปลดปล่อย (Pre-release) จึงเป็นการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องขังที่จะได้รับการปล่อยตัวจากเรือนจำหรือทัณฑสถาน ให้สามารถปรับตัวและจิตใจให้กลับคืนสู่ครอบครัว สังคม อันเป็นชีวิตปกติ ตลอดจนมีอาชีพที่สุจริตเลี้ยงตนเองและครอบครัวต่อไปได้นั้น ถือเป็นภารกิจคุ้มครองป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมที่มีประสิทธิภาพมากประการหนึ่ง และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด โดยวิธีการทางทัณฑวิทยาแนวใหม่ในเรือนจำและทัณฑสถาน ทั้งนี้ แม้เรือนจำในปัจจุบัน

⁶² กรมราชทัณฑ์. (2548). *คู่มือการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง*. หน้า 129-135; กรมราชทัณฑ์. (2551). *แผนปฏิบัติการด้านสังคมสงเคราะห์ปี 2551-2553*. หน้า 7-8; กรมราชทัณฑ์. สำนักสังคมสงเคราะห์ (2551). *การศึกษาทางวิชาการ การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย Re-Entry*. หน้า 1-16 และนันทิ จิตสว่าง ก (2549). *โปรแกรมแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด*. หน้า 50-67.

⁶³ วีรรัตน์ สัมมา. เล่มเดิม. หน้า 26.

จะได้พยายามหาแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอย่างมีมนุษยธรรม เพื่อให้ฟื้นฟูแก้ไขบุคคลเหล่านั้นให้กลับตนเป็นพลเมืองดีภายหลังจากที่พ้นโทษไปแล้วก็ตาม แต่จากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากสังคมภายนอก การต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบเป็นเวลานานๆ ทำให้ผู้กระทำความผิดประสบปัญหาในการปรับสภาพชีวิตและกลับคืนสู่ชีวิตปกติในสังคม ดังนั้น เรือนจำและทัณฑสถานจึงต้องมีการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว เพื่อให้ผู้ต้องขังพร้อมที่จะออกไปเผชิญชีวิตกับสังคมภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁶⁴

ประเทศต่างๆ จึงได้พยายามศึกษาค้นคว้าหาวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักการลงโทษเพื่อปรับปรุงแก้ไขและฟื้นฟูบุคลิกภาพให้ได้รับผลสำเร็จตามความมุ่งหมายและมีประสิทธิภาพที่ดีกว่าการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยวิธีอื่น ซึ่งมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป แต่หลักใหญ่ๆ แล้วจะต้องมีความสอดคล้องกัน จนกระทั่ง องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมผู้แทนนานาชาติที่เป็นสมาชิกหลายครั้ง และในที่สุด ก็ได้้นำความเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติของแต่ละประเทศในภูมิภาคต่างๆ ของโลกมาพิจารณาแก้ไข และได้ร่าง “ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับใช้ปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้อง” (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners and Related Recommendation) ขึ้นมา สำหรับหลักการสากลเพื่อใช้ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน⁶⁵ ซึ่งที่ประชุมขององค์การสหประชาชาติได้มีมติรับรองเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2498⁶⁶ ซึ่งรวมถึงหลักการสากลเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัวด้วย จะได้กล่าวต่อไป

สำหรับการเตรียมความพร้อมยังเป็นการดำเนินงานที่มีรูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่เรียกว่า การแก้ไขผู้กระทำความผิดในชุมชน (Community-based corrections) ที่ได้มีการนำทรัพยากรในชุมชน (Community Resource) ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดให้เป็นที่ยอมรับของสังคม⁶⁷

การเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศจะเป็นไปให้เห็นในรูปของกิจกรรมต่างๆ แต่ประเด็นที่มีความต่าง คือ ความโดดเด่นในกิจกรรมการเตรียม

⁶⁴ เอมอร์ เสียงใหญ่. (2541). การศึกษาการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อกลับเข้าสู่สังคมปกติ. หน้า 26-27.

⁶⁵ แหล่งเดิม. หน้า 27.

⁶⁶ United Nation. (1958). *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners and Related Recommendation*.

⁶⁷ สักคีชัย เลิศพานิชพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 21.

ความพร้อมในแต่ละประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม การเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยต่างก็มุ่งหวังให้ผู้ต้องขังหลังพ้นโทษสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชน ได้อย่างปกติสุข

2.3.3 กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

(1) ความหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์⁶⁸

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) หมายถึง กระบวนการที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำความผิดและผู้เสียหาย ให้กลับคืนความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยใช้วิธีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมหลายฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายผู้กระทำความผิด ฝ่ายผู้เสียหาย สังคม ชุมชน และเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ กระบวนการดังกล่าวดำเนินการโดยวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแทนการลงโทษ จำคุกหรือลงโทษอื่นตามที่กฎหมายกำหนด⁶⁹

เป้าหมายที่สำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น คือ การชดใช้ความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายไม่ว่าจะเป็นความเสียหายทางทรัพย์สิน ทางกาย หรือจิตใจ รวมถึงเกียรติภูมิ อำนาจ สิทธิ และความสามัคคี ดังนั้น ผลลัพธ์ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงไม่ใช่การค้นหาตัวผู้กระทำความผิดและการลงโทษตามที่กฎหมายกำหนด ในประการแรก เป็นการทำให้ผู้เสียหายพอใจและได้รับการเยียวยาจากผู้กระทำความผิด ซึ่งหมายรวมถึงการได้ระบายความรู้สึกหรือความทุกข์ร้อนที่ตนได้รับ และผลที่ตามมาจากการตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรม ประการที่สอง เป็นการป้องกันการกระทำความผิดซ้ำ โดยมีกระบวนการที่กำหนดเงื่อนไขให้ผู้กระทำความผิดต้องปฏิบัติและเป็นหลักประกันว่าจะไม่กระทำความผิดซ้ำอีก ประการที่สาม เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม

ทั้งนี้ เพราะถ้าเป็นการดำเนินคดีอาญาโดยทั่วไป ต้องกำหนดหน้าที่ให้เจ้าพนักงานและพยานร่วมมือกันการค้นหาความจริงอันจะนำไปสู่การกำหนดโทษ ส่วนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นการร่วมมือระหว่างผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด และผู้ที่เกี่ยวข้อง สังคม ชุมชน เจ้าพนักงาน ศาล และผู้เชี่ยวชาญเพื่อร่วมกันหาทางออกสำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นและการป้องกันการกระทำความผิดในอนาคต ประการที่สี่ เป็นมาตรการที่ประหยัดค่าใช้จ่าย เพราะไม่ได้เน้น

⁶⁸ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2555). รายงานฉบับสมบูรณ์ “โครงการศึกษาวิจัยเรื่องการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ในชั้นพนักงานอัยการ : ศึกษาเปรียบเทียบนานาประเทศ”. หน้า 15-16.

⁶⁹ George Pavlich. (2002). *Towards an ethics of restorative justice (Restorative Justice ant the Law)*, Edited by Lode Walgrave. p. 11.

กระบวนการค้นหาความจริงซึ่งต้องหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ในศาลและเน้นการคุ้มครองสวัสดิภาพ การฟื้นฟูรักษาพยาบาลผู้กระทำความผิดและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน

กลวิธีของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นเน้นการสร้างความเข้าใจต่อกัน โดยเฉพาะของผู้กระทำความผิดกับผู้เสียหาย ซึ่งเป็นกระบวนการในการสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้กระทำความผิดถึงความเสียหายที่ผู้กระทำความผิดกระทำต่อผู้เสียหายหรือต่อสังคม ตลอดจนผลกระทบที่ผู้กระทำความผิดได้ก่อให้เกิดขึ้นจากการกระทำผิดนั้น ในขณะที่เดียวกันผู้เสียหายจะได้เข้าใจถึงสาเหตุที่ผู้กระทำความผิดได้กระทำความผิดลงไป กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงไม่ใช่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งอาศัยคนกลางหรือคณะบุคคล เพื่อมาชี้ขาดข้อเท็จจริงหรือข้อถูกผิดในการกระทำ และกำหนดการชดเชยหรือเยียวยาความเสียหาย ทั้งนี้ เพราะเป้าหมายมิได้เป็นเรื่องการชี้ขาดข้อถูกผิดในการกระทำ แต่เป็นเรื่องการทำความเข้าใจให้เหตุและผลของการกระทำ ความผิด รวมถึงผลกระทบอันต่อเนื่องกับการกระทำความผิด แล้วจึงนำไปสู่การหาทางออกร่วมกันที่แก้ไขข้อผิดพลาดดังกล่าวร่วมกันระหว่าง ผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด สังคม และเจ้าหน้าที่ของรัฐในลักษณะที่มีใจคู่ความ หรือเจ้าพนักงานกับประชาชน แต่เป็นการหาทางออกร่วมกันในปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อจะไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือการกระทำความผิดซ้ำอีกต่อไป

ชุมชน จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่ไม่เพียงแต่เป็นการทดแทนการลงโทษเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการสร้างความสมานฉันท์ที่ชัดเจน โดยมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ของชุมชน (Social Relationship) กับกระบวนการสร้างความแข็งแรงของชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้สังคมและชุมชนที่ผู้กระทำความผิดจำเป็นจะต้องกลับไปดำรงอยู่นั้น เกิดความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน รวมทั้งช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำความผิด ดังนั้น ชุมชน จึงมีส่วนสำคัญอย่างมีอรรถประโยชน์ได้ตามแนวคิดนี้⁷⁰

(2) แนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์⁷¹

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา มีเป้าหมายในการที่รัฐจะต้องนำผู้กระทำความผิดมาสู่กระบวนการพิจารณาและพิพากษา เพื่อบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายอาญาสารบัญญัติที่กำหนดให้ผู้กระทำความผิดอาญาต้องรับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติ แต่การลงโทษตามกฎหมาย

⁷⁰ Gordon Bazemore and Sandra O'Brien. (2002). *The quest for a restorative model of rehabilitation : theory-for-practice and practice-for-theory*. pp. 39-40.

⁷¹ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เล่มเดิม. หน้า 18-20.

อาญานั้นมิได้หมายความว่าต้องนำตัวผู้กระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้โดยการลงโทษจำคุกหรือปรับตามที่กำหนดเสมอไป แต่อาจมีมาตรการที่ไม่จำเป็นต้องใช้โทษจำคุก แต่ใช้มาตรการอื่นๆ แทนโทษจำคุก เช่น การทำงานบริการสังคม หรือการฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำความผิดก็ได้ ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายของการลงโทษเพื่อการทดแทนการกระทำของผู้กระทำความผิดที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหายและสังคม หรือการลงโทษเพื่อประโยชน์ในการลดอาชญากรรม ตามหลักทฤษฎีอรรถประโยชน์นิยมของการลงโทษไม่ว่าจะเป็นการลงโทษโดยข่มขู่ หรือโดยแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด หรือการตัดผู้กระทำความผิดออกจากสังคมก็ตาม แนวคิดในการลงโทษและพัฒนาการของการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดตามที่กล่าวมาแล้ว มีข้อจำกัดประการหนึ่งที่ไม่อาจบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินการได้ คือ การใช้มาตรการทางกฎหมายที่ทำให้คู่กรณีสามารถมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อผลในการลดความขัดแย้งหรือความอาฆาตพยาบาทต่อกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลในการกระทำความผิดซ้ำได้ เพราะยังมีความไม่เข้าใจกันอยู่ ดังนั้น การลงโทษโดยวัตถุประสงค์ของการทดแทนหรือการลงโทษเพื่อข่มขู่ แก้ไข ฟื้นฟู หรือการตัดออกจากสังคมจึงไม่อาจลดอาชญากรรม หรือสามารถลดความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีหรือคนในสังคมได้อย่างแท้จริง แต่กลับจะเพิ่มความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีมากขึ้น หากคู่กรณีไม่ยอมรับในผลของคำพิพากษาหรือคำชี้ขาดตัดสินของศาล เนื่องจากกระบวนการในการดำเนินคดีอาญาในศาลยุติธรรมปัจจุบัน อาจไม่สามารถหาข้อเท็จจริงได้เนื่องจากไม่มีพยานหลักฐาน ยังมีความไม่ชัดเจนในการนำสืบทำให้ศาล ยกฟ้องหรือบางกรณีที่มีการลงโทษโดยจำเลยไม่ยอมรับผิด จึงอาจทำให้มีความคิดในการแก้แค้นหลังจากที่ได้รับการปล่อยตัวหรือพ้นโทษแล้ว

ดังนั้น หากจะเปรียบเทียบการดำเนินคดีอาญาในระบบเดิมกับการดำเนินกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ อาจเปรียบเทียบได้สามประการใหญ่ คือ ประการแรก นิยามของอาชญากรรม ในระบบดั้งเดิมเห็นว่า หมายถึง การกระทำความผิดต่อกฎหมายอันเป็นกฎ ข้อบังคับของรัฐเพื่อให้คนปฏิบัติตาม และเน้นที่ความรับผิดชอบที่มีต่อการฝ่าฝืน แต่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เห็นว่า เป็นการกระทำที่บุคคลหนึ่งได้กระทำผิดต่ออีกบุคคลหนึ่ง จึงเน้นที่ความรับผิดชอบในหน้าที่ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้นั้นหรือสังคม ประการที่สอง เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมในระบบเดิมเน้นการลงโทษแต่เพียงอย่างเดียวซึ่งมุ่งที่ผู้กระทำความผิด ส่วนกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเชิงสมานฉันท์เน้นการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น ฟื้นฟูความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีและสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ในประการสุดท้าย กระบวนการยุติธรรมดั้งเดิม เน้นกระบวนการพิจารณาพิพากษาที่มุ่งค้นหาความจริง และ

กระบวนการลงโทษที่มีถูกต้องเที่ยงธรรม โดยมีเจ้าพนักงานเป็นผู้รวบรวมและศาลเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด โดยละเอียดไม่ได้คำนึงถึงความพึงพอใจหรือการเปิดโอกาสให้ผู้กระทำความผิดได้นำเสนอสาเหตุของการนำมาสู่การกระทำความผิดเลย และไม่เปิดโอกาสให้สังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินการในเรื่องนี้ ส่วนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เน้นความเสมอภาคและความพึงพอใจระหว่างคู่กรณี การมีส่วนร่วมของสังคม คู่กรณี เจ้าพนักงาน และศาล ในการสร้างความเข้าใจและหาทางออกที่เหมาะสมสำหรับในแต่ละเรื่องเพื่อสร้างความพึงพอใจในทุกฝ่ายและผู้เสียหายหรือสังคมได้รับการเยียวยาที่เหมาะสม

เป็นไปได้อย่างยิ่งว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ สามารถนำมาปรับใช้ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดในการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดที่ว่าต้องการให้สังคมที่ผู้ต้องขังเมื่อได้รับการปล่อยตัวจะต้องไปดำรงชีพอยู่ในสังคมนั้น สามารถทำความเข้าใจหรือเกิดการให้อภัยแก่ผู้ต้องขัง หากได้รับการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวตามแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แล้ว ย่อมก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูได้

กล่าวคือ ในการบังคับโทษแก่ผู้กระทำความผิด ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบแทนการกระทำความผิด (Retribution) หรือการยับยั้งผู้กระทำความผิด (Deterrent) หรือการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (Rehabilitation) มุ่งเน้นที่การใช้มาตรการทางอาญาเพื่อให้เกิดผลแก่ผู้กระทำความผิดเป็นสำคัญ มิได้คำนึงถึงการสร้างความเข้าใจระหว่างผู้กระทำความผิดกับผู้เสียหาย ดังนั้น การลงโทษผู้กระทำความผิด หากเป็นการตอบแทน จึงเน้นที่ลงโทษได้สัดส่วนกับความเสียหายที่ผู้กระทำความผิดได้ก่อให้เกิดขึ้นแก่ผู้เสียหาย โดยไม่ได้คำนึงว่าผู้เสียหายจะพึงพอใจกับการที่ผู้กระทำความผิดได้รับโทษหรือไม่ จึงแตกต่างจากการกำหนดมาตรการชดเชยให้แก่ผู้เสียหาย ตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ส่วนการลงโทษโดยยับยั้งการกระทำความผิดซึ่งเน้นการทำให้ผู้กระทำความผิดกลัวหรือไม่กล้าที่จะกระทำ ซึ่งคำนึงถึงจิตใจของผู้กระทำว่า จะมีความกลัวต่อการถูกลงโทษหรือไม่ จึงต่างจากการกำหนดมาตรการ ที่ให้ผู้กระทำความผิดทำภายใต้ข้อตกลงในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่ต้องการให้ผู้กระทำความผิดสำนึกถึงความเสียหายและแสดงความรับผิดชอบต่อความผิดที่ได้กระทำต่อผู้เสียหายและสังคม และมีแนวคิดที่ว่า หากผู้กระทำความผิดได้สำนึกแล้วก็จะไม่กระทำความผิดต่อไป ไม่ได้หวังว่าหากกลัวโทษแล้วจึงไม่กระทำความผิด ส่วนในการฟื้นฟูจิตใจของผู้กระทำความผิดตามหลักการลงโทษโดยการฟื้นฟูจิตใจนั้น กระบวนการที่ดำเนินการเป็นการใช้การอบรมและให้คำแนะนำในการปรับตัวแก่ผู้กระทำความผิด

เพื่อให้สามารถอดทนต่อสภาพบีบคั้นในทางสังคม เศรษฐกิจ จนมีความแข็งแกร่งพอที่จะไม่กระทำผิดได้ แต่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มิได้เน้นการฟื้นฟู แต่เป็นกรณีที่ผู้กระทำอาจต้องเข้ารับการอบรมในโครงการฝึกอบรมหรือเข้ารับการบำบัดรักษา หากมีความจำเป็นและเป็นเหตุแห่งการกระทำผิด ทั้งนี้ เพื่อขจัดปัญหาในการกระทำผิด ด้วยเหตุนี้ การเข้ารับการรักษาหรืออบรมจึงเป็นหลักเกณฑ์หรือวิธีการที่มีความหลากหลายและขึ้นอยู่กับสาเหตุของการกระทำผิดของผู้กระทำผิดแต่ละรายตามความเห็นของที่ประชุม แต่การฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำผิดมุ่งเน้น ที่ทำให้ผู้กระทำผิดปรับตัวให้เข้ากับสังคม แต่ไม่ได้มุ่งพิจารณาเฉพาะกรณี และตามความสมัครใจของผู้กระทำผิด

2.4 หลักการในการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังในระดับสากล

แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน (Human Rights) ได้เริ่มมีความชัดเจนขึ้นในศตวรรษที่ 20 ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี ค.ศ. 1948 และได้รับการพัฒนาต่อเนื่องเรื่อยมา และได้มีการรับรองสิทธิของบุคคลในกลุ่มต่างๆ เช่น สิทธิของผู้อพยพ สิทธิสตรี สิทธิเด็ก รวมถึงสิทธิของผู้ต้องขัง เป็นต้น ซึ่งเป็นผลมาจากการที่กลุ่มบุคคลต่างๆ เหล่านี้ ยังไม่ได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกันตามกฎหมายหรือตามมาตรฐานสากลที่ยอมรับกันทั่วไป⁷²

สิทธิของผู้ต้องขังจึงมาจากการแสวงหาหลักเกณฑ์พื้นฐานของความเป็นปัจเจกชน (Individual Basis) สมัยก่อน มีจุดเริ่มต้นจากการให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังทางกฎหมาย อันเนื่องมาจากการที่ผู้กระทำผิดจะถูกมองว่า เป็นผู้ที่มีความบกพร่องในเรื่องศีลธรรมอย่างร้ายแรงไม่สมควรได้รับความช่วยเหลือ แต่ต่อมาสิทธิของปัจเจกชนได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น ในฐานะที่เป็นเครื่องป้องกันของประชาชนต่อการใช้อำนาจของรัฐ⁷³

เพราะการที่ต้องถูกแยกตัวออกไปจากสังคมปกติ ซึ่งผู้ต้องขังจะต้องถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการเคลื่อนไหว เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม ความพอดีในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ความทุกข์ทรมานของผู้ต้องขังที่ได้รับจากการถูกจำกัดเสรีภาพตามกฎหมายต่างๆ สิ่งเหล่านี้ ได้มีการนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิของ

⁷² ธาณี วรภัทร์ จ เล่มเดิม, หน้า 48.

⁷³ แหล่งเดิม, หน้า 48.

ผู้ต้องขังอันเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (Basic Human Rights) รวมทั้งการเรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิตามกฎหมายอันพึงมีของบุคคลเหล่านั้นด้วย⁷⁴

อย่างไรก็ดี ภายใต้อิทธิพลของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights 1948) นั้น ได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิของผู้ต้องขังเป็นอย่างมาก และได้มีการรับรองสิทธิของผู้ต้องขังไว้ในหลักเกณฑ์ เพื่อให้เกิดการรับรองสิทธิระหว่างประเทศหลายฉบับ เช่น กติการะหว่างประเทศ

2.4.1 มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษขององค์การสหประชาชาติ

องค์การสหประชาชาติ หรือ United Nation (UN) ได้พยายามกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษขึ้นมา โดยนำหลักการและทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง และสร้างประสิทธิภาพต่อการบริหารจัดการเรือนจำ เริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2469 โดยองค์การสันนิบาตชาติ ได้มีข้อเสนอต่อคณะกรรมการราชทัณฑ์ระหว่างประเทศ (IPPC) ทำการประชุมกันที่กรุงเบิร์น (Berne) จนกระทั่งมาต่อมาในปี พ.ศ. 2498 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเป็นครั้งแรกที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ได้มีการวางหลักเกณฑ์เป็นข้อกำหนดของมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต่อมาได้เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายเป็นต้นแบบของนานาอารยประเทศ⁷⁵

แม้ข้อกำหนดดังกล่าวจะมีใช้กฎหมายและไม่มีสภาพบังคับ ประเทศต่างๆ จะปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ เพียงแต่มีการพยายามส่งเสริมให้ประเทศต่างๆ พยายามปฏิบัติตามข้อบังคับดังกล่าวให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยในการประชุมขององค์การสหประชาชาติที่ว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อบุคคลผู้กระทำความผิดในครั้งต่อๆ มา ได้รับการยอมรับและได้ “ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง” (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners) ในปี พ.ศ. 2497 และได้รับการปรับปรุงเรื่อยมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2520 ซึ่งได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการนำไปตราเป็นกฎหมายหลายฉบับในปัจจุบัน⁷⁶

⁷⁴ แหล่งเดิม, หน้า 48.

⁷⁵ แหล่งเดิม, หน้า 50.

⁷⁶ แหล่งเดิม, หน้า 50.

อย่างไรก็ดี ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำดังกล่าวขององค์การสหประชาชาติ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัว ในข้อที่ 60 (2)⁷⁷ นั้น ได้กำหนดว่า

“ก่อนครบกำหนดโทษ จำเป็นต้องดำเนินการเป็นขั้นๆ ตามจำนวน เพื่อให้เป็นที่มั่นใจว่า ผู้ต้องขังจะได้ค่อยๆ เคยชินกับชีวิตที่จะคืนไปสู่สังคมตามลำดับ ความมุ่งหวังนี้ จะบรรลุผลได้ก็อยู่ที่วิธีการปล่อยตัว ซึ่งจัดทำ ณ ทักษสถานนั้น หรือสถานที่แห่งอื่นที่เลือกดีแล้ว หรือทดลองปล่อยตัวโดยให้มีการสอดส่องความประพฤติ (under supervision) อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีใช่เป็นการมอบหมายให้เป็นภาระของตำรวจ แต่จะต้องรวมถึงการสังคมสงเคราะห์ที่ได้ผล”

กล่าวคือ ในข้อเสนอแนะของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาตินั้นมีแนวทางว่า นักโทษสมควรที่จะได้รับการบำบัดแก้ไขตลอดระยะเวลาที่บังคับโทษจำคุก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้นักโทษเคารพต่อกฎหมาย และสามารถช่วยเหลือตนเองได้เมื่อพ้นโทษไปแล้ว รวมทั้งได้รับการพัฒนาจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบและความนับถือในตนเองของนักโทษ⁷⁸ ซึ่งเรือนจำ จำต้องใช้มาตรการทุกอย่าง รวมทั้งการอบรมทางศาสนาตามที่จัดให้ได้ ให้การศึกษาและการแนะแนว การฝึกอบรมด้านอาชีพ กิจกรรมสังคม การฝึกฝนเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพที่ดี หรือการกีฬาเพื่อให้เหมาะสมกับนักโทษรายบุคคล โดยคำนึงถึงประวัติทางสังคมและประวัติการกระทำความผิด ความพร้อมทางด้านร่างกายและจิตใจ ทักษะชีวิต อารมณ์ กำหนดระยะเวลาของโทษจำคุก และแนวโน้มเกี่ยวกับอนาคตของนักโทษผู้นั้นภายหลังการปล่อยตัว⁷⁹ นั้นด้วย

⁷⁷ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 60 (2); “Before the completion of the sentence, it is desirable that the necessary steps be taken to ensure for the prisoner a gradual return to life in society. This aim may be achieved, depending on the case, by a pre-release regime organized in the same institution or in another appropriate institution, or by release on trial under some kind of supervision which must not be entrusted to the police but should be combined with effective social aid.”

⁷⁸ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 65; “The treatment of persons sentenced to imprisonment or a similar measure shall have as its purpose, so far as the length of the sentence permits, to establish in them the will to lead law-abiding and self-supporting lives after their release and to fit them to do so. The treatment shall be such as will encourage their self-respect and develop their sense of responsibility.”

⁷⁹ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 66 (1); “To these ends, all appropriate means shall be used, including religious care in the countries where this is possible, education,

ไม่เพียงแต่ ข้อเสนอแนะของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำดังกล่าว จะได้กำหนดแนวทาง เพื่อเป็นการบำบัดแก้ไขนักโทษเป็นรายบุคคลแล้ว ยังมีข้อเสนอแนะเบื้องต้นที่กำหนดว่า การบำบัดแก้ไขนักโทษนั้น จะต้องไม่เป็นการตัดขาดนักโทษออกจากชุมชน หากแต่ต้องให้นักโทษได้มีความสัมพันธ์กับชุมชน ทางเรือนจำควรมีข้อมูลรายชื่อของหน่วยงานในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานบำบัดฟื้นฟูไว้เพื่อช่วยเหลือในการบำบัดฟื้นฟูทางสังคมแก่นักโทษต่อไป มีการประสานงานกับทุกองค์กรที่มีผู้ทำงานด้านสังคมเกี่ยวกับการดูแลและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักโทษ ครอบครัวของนักโทษ หน่วยงานที่บำเพ็ญประโยชน์ทางสังคม ทุกขั้นตอนควรมีมาตรการดูแลเพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมาย กำหนดโทษตามคำพิพากษา สิทธิประโยชน์ สวัสดิภาพทางสังคม และประโยชน์ทางสังคมอื่นๆ ของนักโทษให้มากที่สุด⁸⁰

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนดังที่ปรากฏในข้อเสนอแนะของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติ นั้น มีแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หรือ Restorative Justice ที่มุ่งเน้นให้ผู้กระทำผิด สามารถกลับคืนสู่สังคมและชุมชนได้อย่างเป็นปกติ ภายหลังจากได้รับการปล่อยตัวจากการคุมขัง โดยเรือนจำ ทั้งนี้ เพราะแนวทางของข้อกำหนดดังกล่าว มุ่งให้ผู้กระทำผิดไม่ตัดขาดออกจากชุมชน และมุ่งก่อให้เกิดความ-สัมพันธ์อันดีระหว่างผู้กระทำผิดกับชุมชนที่ผู้กระทำผิดจะต้องกลับไปดำรงชีวิตอยู่ด้วย ซึ่งแนวทางของข้อเสนอแนะตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขัง พอดีสรุปแนวทางที่สำคัญได้ดังนี้

vocational guidance and training, social casework, employment counselling, physical development and strengthening of moral character, in accordance with the individual needs of each prisoner, taking account of his social and criminal history, his physical and mental capacities and aptitudes, his personal temperament, the length of his sentence and his prospects after release.”

⁸⁰ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 61; “The treatment of prisoners should emphasize not their exclusion from the community, but their continuing part in it. Community agencies should, therefore, be enlisted wherever possible to assist the staff of the institution in the task of social rehabilitation of the prisoners. There should be in connection with every institution social workers charged with the duty of maintaining and improving all desirable relations of a prisoner with his family and with valuable social agencies. Steps should be taken to safeguard, to the maximum extent compatible with the law and the sentence, the rights relating to civil interests, social security rights and other social benefits of prisoners.”

(1) การจำแนกประเภทของนักโทษและการคัดแยกนักโทษรายบุคคล⁸¹

การจำแนกประเภทของนักโทษและการคัดแยกนักโทษรายบุคคล มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้⁸²

(1.1) เพื่อคัดแยกนักโทษออกจากบรรดานักโทษอื่นที่มีประวัติอาชญากรรมและความประพฤติที่ไม่ดี ซึ่งอาจชักนำไปในทางที่เลวร้ายนั้น

(1.2) เพื่อประโยชน์ในการจัดการตามมาตรการในการบำบัดฟื้นฟูทางสังคมแก่นักโทษ จึงต้องมีการคัดแยกประเภทของนักโทษหลายประเภท

ดังนั้น ในการจัดให้มีเรือนจำหลายประเภทและการจัดให้มีแดนต่างๆ ของเรือนจำ โดยการแยกเป็นหลายแดนตามประเภทของนักโทษจึงเป็นเรื่องที่ควรดำเนินการ เพื่อประโยชน์แก่การบำบัด แก้ไขให้เหมาะสมแก่ลักษณะของนักโทษนั้น⁸³ ในทันทีที่รับนักโทษผู้นั้นเข้าสู่เรือนจำและให้ทำการ ศึกษาถึงบุคลิกภาพของนักโทษผู้นั้นแล้ว การจัดรายการฝึกอบรมและการบำบัดแก่นักโทษผู้นั้น โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการเฉพาะสำหรับนักโทษผู้นั้น ตลอดจนความสามารถและแนวโน้มของนักโทษผู้นั้นเป็นฐานในการพิจารณา⁸⁴

(2) การให้สิทธิพิเศษแก่นักโทษ⁸⁵

ในเรือนจำทุกแห่ง อาจจัดให้มีการให้สิทธิพิเศษตามสมควรแก่นักโทษ โดยแยกตามประเภทของนักโทษแต่ละประเภทและประเภทของการบำบัดแก้ไขนั้นได้ ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์

⁸¹ ธานี วรภัทร์ ข เล่มเดิม. หน้า 63.

⁸² United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 67; “The purposes of classification shall be: (a) To separate from others those prisoners who, by reason of their criminal records or bad characters, are likely to exercise a bad influence; (b) To divide the prisoners into classes in order to facilitate their treatment with a view to their social rehabilitation.”

⁸³ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 68; “So far as possible separate institutions or separate sections of an institution shall be used for the treatment of the different classes of prisoners.”

⁸⁴ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 69; “As soon as possible after admission and after a study of the personality of each prisoner with a sentence of suitable length, a programme of treatment shall be prepared for him in the light of the knowledge obtained about his individual needs, his capacities and dispositions.

⁸⁵ ธานี วรภัทร์ ข เล่มเดิม. หน้า 63.

เพื่อให้กำลังใจแก่นักโทษที่มีความประพฤติดีกับเพื่อส่งเสริมการพัฒนาความรับผิดชอบ รักษาสิทธิประโยชน์ของนักโทษ ตลอดจนส่งเสริมความร่วมมือในการบำบัดแก้ไขนั้น⁸⁶

(3) การทำงานของนักโทษในเรือนจำ⁸⁷

การจัดการและลักษณะของงานที่จัดให้นักโทษทำเรือนจำ ควรมีลักษณะเหมือนกันกับงานในสังคมนอกเรือนจำมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อที่จะได้เป็นการเตรียมความพร้อมให้นักโทษ ให้สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติภายหลังจากที่พ้นโทษจำคุกไปแล้ว โดยผลประโยชน์ที่นักโทษจะพึงได้รับจากการทำงานในเรือนจำนั้น จะต้องถือเป็นเรื่องที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการที่เรือนจำจะแสวงหาผลกำไรจากโรงงานอุตสาหกรรมในเรือนจำนั้น⁸⁸

ทั้งนี้ จะต้องจัดให้มีมาตรการในการคุ้มครองเพื่อรักษาความปลอดภัยและสุขภาพให้นักโทษที่ทำงานในเรือนจำนั้น ในระดับเดียวกันกับมาตรการเพื่อคุ้มครองรักษาความปลอดภัยและสุขภาพของแรงงานประเภทที่ทำงานโดยไม่รับค่าจ้าง⁸⁹ และจำนวนชั่วโมงสูงสุดของการทำงานรายวันและรายสัปดาห์ของนักโทษ จะต้องมีการกำหนดไว้ในกฎหมายหรือข้อบังคับของหน่วยงานราชทัณฑ์ โดยจะต้องสอดคล้องกับหลักเกณฑ์และธรรมเนียมปฏิบัติในเรื่องเดียวกันสำหรับแรงงานประเภทที่ทำงานโดยไม่รับค่าจ้าง โดยจะต้องกำหนดให้มีวันหยุดอย่างน้อยสัปดาห์ละหนึ่งวัน และ

⁸⁶ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 70; “Systems of privileges appropriate for the different classes of prisoners and the different methods of treatment shall be established at every institution, in order to encourage good conduct, develop a sense of responsibility and secure the interest and co-operation of the prisoners in their treatment.

⁸⁷ ธานี วรภัทร์ จ. เล่มเดิม. หน้า 63.

⁸⁸ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 72; “(1) The organization and methods of work in the institutions shall resemble as closely as possible those of similar work outside institutions, so as to prepare prisoners for the conditions of normal occupational life. (2) The interests of the prisoners and of their vocational training, however, must not be subordinated to the purpose of making a financial profit from an industry in the institution.”

⁸⁹ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 74 (1); “The precautions laid down to protect the safety and health of free workmen shall be equally observed in institutions.”

จะต้องกำหนดชั่วโมงที่แน่นอน เพื่อให้เป็นเวลาที่เพียงพอต่อการศึกษาอบรมของนักโทษหรือกิจกรรมอื่นซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการบำบัดแก้ไขนักโทษนั้น⁹⁰

(4) การศึกษาและสันตนาการ⁹¹

เรือนจำและหน่วยงานราชทัณฑ์ จะต้องส่งเสริมการศึกษาต่อของนักโทษที่ยังสามารถศึกษาต่อได้ ทั้งยังจัดให้มีการศึกษาทางศาสนาแก่นักโทษด้วย เฉพาะนักโทษที่เป็นเยาวชนและนักโทษที่ไม่รู้หนังสือ ซึ่งการศึกษาต้องสอดคล้องและเชื่อมโยงกับระบบการศึกษาของประเทศ เพื่อที่ว่า เมื่อพ้นโทษแล้ว จะสามารถศึกษาต่อได้สถานศึกษาอื่นๆ ได้โดยต่อเนื่องไม่เป็นอุปสรรค ทั้งยังต้องจัดให้มีกิจกรรมเชิงสันตนาการและเชิงวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์แก่สุขภาพกายและสุขภาพจิตของนักโทษ⁹²

(5) ความสัมพันธ์ทางสังคมและการดูแลหลังพ้นโทษ⁹³

เรือนจำและหน่วยงานราชทัณฑ์ จะต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษในการส่งเสริมให้นักโทษและครอบครัวได้มีการรักษาและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ของนักโทษและครอบครัว⁹⁴ ทั้งนี้ อนาคตของนักโทษภายหลังการพ้นโทษ จะต้องเป็นสิ่งที่คิดเตรียมไว้

⁹⁰ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 75; “(1) The maximum daily and weekly working hours of the prisoners shall be fixed by law or by administrative regulation, taking into account local rules or custom in regard to the employment of free workmen. (2) The hours so fixed shall leave one rest day a week and sufficient time for education and other activities required as part of the treatment and rehabilitation of the prisoners.”

⁹¹ ธานี วรภัทร์ ข เล่มเดิม, หน้า 63.

⁹² United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 77; “(1) Provision shall be made for the further education of all prisoners capable of profiting thereby, including religious instruction in the countries where this is possible. The education of illiterates and young prisoners shall be compulsory and special attention shall be paid to it by the administration. (2) So far as practicable, the education of prisoners shall be integrated with the educational system of the country so that after their release they may continue their education without difficulty.” and 78 “Recreational and cultural activities shall be provided in all institutions for the benefit of the mental and physical health of prisoners.”

⁹³ ธานี วรภัทร์ ข เล่มเดิม, หน้า 63.

⁹⁴ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 79; “Special attention shall be paid to the maintenance and improvement of such relations between a prisoner and his family as are desirable in the best interests of both.”

ตั้งแต่วันแรกจับนักโทษเข้าสู่เรือนจำ ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมและช่วยเหลือนักโทษให้ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลและองค์กรภายนอกเรือนจำ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างดีที่สุดสำหรับครอบครัวของนักโทษและต่อการบำบัดฟื้นฟูทางสังคมแก่นักโทษเองด้วย⁹⁵

เรือนจำ หน่วยงานราชทัณฑ์ ส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือนักโทษ ที่พ้นโทษ จะต้องจัดเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ ให้แก่นักโทษที่กำลังจะได้รับการปล่อยตัว เพื่อให้พ้นโทษผู้นั้นสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้ใหม่ โดยสิ่งที่จำเป็นและนักโทษควรได้รับการจัดเตรียมไว้ให้ ได้แก่ เอกสารสำคัญและเอกสารประจำตัว ที่פקอาศัย และงานที่จะรองรับนักโทษผู้นั้น เสื้อผ้าในจำนวนที่เพียงพอและเหมาะสมตามสภาพอากาศและฤดูกาล ตลอดจนปัจจัยอื่นๆ เพื่อให้พ้นโทษสามารถดูแลตัวเองและกลับภูมิลำเนาของตนได้ทันทีภายหลังที่ได้รับการปล่อยตัว ทั้งนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือนักโทษที่พ้นโทษดังกล่าว พึงได้รับอนุญาตให้เข้าไปในเรือนจำและพบกับนักโทษตามความจำเป็น และควรมีโอกาสได้ให้คำปรึกษาแนะนำแก่นักโทษเกี่ยวกับอนาคตภายหลังการพ้นโทษของนักโทษนั้นตั้งแต่แรกจับนักโทษผู้นั้นเข้าจำคุก⁹⁶

นอกจากนี้ องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน สมควรพร้อมที่จะให้การสนับสนุนช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ ในการฟื้นฟูให้ผู้ต้องขังได้กลับเข้าสู่สังคมตามปกติ (Social Rehabilitation) ทั้งนี้ โดยอาศัยการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ต้องขังและครอบครัวของเขา เพื่อสิทธิแห่งความมั่นคงในสังคม (Social Security Rights) และประโยชน์ในทางสังคมอย่างอื่น

⁹⁵ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 80; “From the beginning of a prisoner's sentence consideration shall be given to his future after release and he shall be encouraged and assisted to maintain or establish such relations with persons or agencies outside the institution as may promote the best interests of his family and his own social rehabilitation.”

⁹⁶ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 81; “(1) Services and agencies, governmental or otherwise, which assist released prisoners to reestablish themselves in society shall ensure, so far as is possible and necessary, that released prisoners be provided with appropriate documents and identification papers, have suitable homes and work to go to, are suitably and adequately clothed having regard to the climate and season, and have sufficient means to reach their destination and maintain themselves in the period immediately following their release. (2) The approved representatives of such agencies shall have all necessary access to the institution and to prisoners and shall be taken into consultation as to the future of a prisoner from the beginning of his sentence. (3) It is desirable that the activities of such agencies shall be centralized or co-ordinated as far as possible in order to secure the best use of their efforts.

ของผู้ต้องขัง⁹⁷ ทั้งยังลดความรังเกียจของสังคมที่มีต่อผู้ต้องขังและในทางฟื้นฟูให้ผู้ต้องขังกลับเข้าสู่สังคมได้โดยปกติ⁹⁸

จากการศึกษาข้างต้น ผู้ศึกษาเห็นว่า แนวทางในการให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาตินั้น ได้มุ่งเน้นให้เกิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด โดยอาศัยเรือนจำหรือหน่วยงานราชทัณฑ์ หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขังภายหลังได้พ้นโทษแล้ว ซึ่งสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับแนวคิดและทฤษฎีในการลงโทษเพื่อให้เกิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด ให้กลับมาเป็นคนดีในสังคมปกติ ทั้งนี้ ควรต้องเป็นการดำเนินงานภายใต้หลักการต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมนิสัยของผู้กระทำความผิดให้สามารถกลับไปดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ตามปกติ ทั้งยังสามารถเลี้ยงชีพได้ด้วยตนเอง โดยมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเป็นผู้สนับสนุนให้การดำเนินงานบรรลุผล

(6) การนับถือศาสนา⁹⁹

⁹⁷ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 61; “The treatment of prisoners should emphasize not their exclusion from the community, but their continuing part in it. Community agencies should, therefore, be enlisted wherever possible to assist the staff of the institution in the task of social rehabilitation of the prisoners. There should be in connection with every institution social workers charged with the duty of maintaining and improving all desirable relations of a prisoner with his family and with valuable social agencies. Steps should be taken to safeguard, to the maximum extent compatible with the law and the sentence, the rights relating to civil interests, social security rights and other social benefits of prisoners.”

⁹⁸ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 64; “The duty of society does not end with a prisoner's release. There should, therefore, be governmental or private agencies capable of lending the released prisoner efficient after-care directed towards the lessening of prejudice against him and towards his social rehabilitation.”

⁹⁹ United Nations. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 41;

(1) If the institution contains a sufficient number of prisoners of the same religion, a qualified representative of that religion shall be appointed or approved. If the number of prisoners justifies it and conditions permit, the arrangement should be on a full-time basis.

(2) A qualified representative appointed or approved under paragraph (1) shall be allowed to hold regular services and to pay pastoral visits in private to prisoners of his religion at proper times.

(3) Access to a qualified representative of any religion shall not be refused to any prisoner. On

เรือนจำและราชทัณฑ์จะต้องพิจารณาว่าหากมีผู้ต้องขังที่นับถือศาสนาเดียวกันเป็นจำนวนมาก ผู้แทนศาสนาที่มีคุณสมบัติเหมาะสมจะได้รับการแต่งตั้งขึ้น โดยมีผู้ต้องขังจำนวนมากเห็นชอบร่วมกัน ซึ่งผู้แทนศาสนาดังกล่าวจะได้รับการอนุญาตให้ได้รับการดูแลอย่างคนปกติ และได้รับค่าประกอบศาสนกิจในการเยี่ยมเยียนผู้ต้องขังอื่นๆ ตามสมควร นอกจากนี้ผู้แทนศาสนาดังกล่าวย่อมได้รับความเคารพนับถือจากผู้ต้องขังอื่นๆ ด้วย

2.4.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง

นอกจากข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติแล้ว ยังมีกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant of Civil and Political Rights) ได้บัญญัติหลักการไว้ว่า มนุษย์ทุกคน พึงมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ (Right to Life) เป็นสิทธิที่จะต้องได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ในส่วนของการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดก็เช่นกัน ในการให้โอกาสกลับตัว ให้โอกาสปรับปรุงตัว โดยพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำความผิดถูกลงโทษลักษณะที่เป็นการทำลายศักยภาพในการกลับตัวเข้าสู่สังคมของผู้กระทำความผิดเอง โดยใช้มาตรการการลงโทษที่ไม่ทำให้เกิดรอยมลทิน และได้รับการขัดเกลาด้วยวิธีอื่นๆ เช่น การใช้มาตรการเลี้ยงโทษจำคุกในเรือนจำ โดยอาจใช้มาตรการไม่ควบคุมตัวอย่างเป็นทางการ (Non-Custodial Measures) ซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งที่ผู้กระทำความผิดสมควรได้รับการพิจารณาตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง หรือหากได้รับการเข้าไปรับโทษในเรือนจำแล้ว อาจใช้วิธีการพักการลงโทษ ลดวันต้องโทษ หรือการทำงานสาธารณะและเข้ารับการแก้ไขฟื้นฟูในศูนย์ควบคุม (Attendance Center) เพื่อมุ่งแก้ไขสาเหตุที่ทำให้ผู้กระทำความผิดมีความบกพร่องและเป็นสาเหตุให้กระทำผิดขึ้นมา ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลกระทบทางลบในเรือนจำ¹⁰⁰

ดังนั้น ในเมื่อมาตรการต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมา ถือเป็นมาตรการขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ที่นานาประเทศให้การยอมรับ ดังนั้น การกำหนดแนวทางในการดำเนินการภายในของแต่ละประเทศ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิขัดแย้งกับบทบัญญัติของกฎหมายที่ก่อให้เกิดสภาพบังคับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาพบังคับทางกฎหมายที่กำหนดให้เป็นทั้งการรับรองสิทธิของผู้ต้องขังในแต่ละประเทศ และการกำหนดหน้าที่ของรัฐในการเตรียมความพร้อมผู้ต้องหาก่อนปล่อยตัว

the other hand, if any prisoner should object to a visit of any religious representative, his attitude shall be fully respected.

¹⁰⁰ มงคล วีระศิริ. (2547). *บทบาทบ้านกึ่งวิถีในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด*. หน้า 12-13.

ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า แนวทางในการกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ในทางระหว่างประเทศนั้น ได้มุ่งเน้นไปที่การให้ความสำคัญของการที่ผู้ต้องขังเมื่อได้รับการปล่อยตัวไปแล้ว สามารถอาศัยหรือดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ซึ่งรวมทั้งสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยตนเอง ทั้งในการฝึกอาชีพและการรู้จักควบคุมตน อย่างไรก็ตาม ในต่างประเทศได้มีการนำมาตรฐานขั้นต่ำดังกล่าว ไปตราเป็นกฎหมายและเป็นแนวทางในการดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยตัวในรูปแบบต่างๆ ดังที่จะได้กล่าวไว้ในบทต่อไป